

Új év – új helyzet...

Lapunk 61. évfolyamának 1. számát tartja kezében az olvasó.

A *Nemzeti Kulturális Alap Folyóirat Kiadás Kollégiuma* kurátorai erre az évre nem ítélték meg támogatást a szakfolyóirat előállítási költségeihez. (Az NKA már 2013-ban is jelentősen csökkentette a támogatás összegét.)

A kiadóval egyetértésben fel sem merült a szerkesztőségben a TMT megjelentetésének felüggesztése, költségvetési forrás viszont nem áll rendelkezésünkre.

Így egyetlen lehetőség marad: szakmai összefogással, önkéntes munkával, intézmények hozzájárulásával maradhat életben a szakfolyóirat.

A 2014. évet átmenetként tervezzük addig, amíg át nem tudunk térni a kizárólag online megjelentetéshez.

A TMT az elmúlt években is meg tudta őrizni kifejezetten szakmai arculatát. Szakmánk nívós, mértékadó, véleményformáló orgánuma, olyan lap, amelyben publikálni rangot jelent.

A szerzők, a szerkesztők, az összefoglalók angol nyelvű változatának készítője, mindannyian lemondtak a honoráriumról, ezzel segítve a megjelentetést. További jó embert, embereket keresünk lektorálás, referáló tevékenység önkéntes vállalásához.

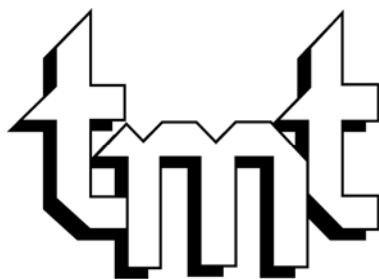
A nagy könyvtárak az évfolyam magasabb példányszámú előfizetésével járulhatnak hozzá a kiadási költségekhez, a könyvtáros szervezetek pedig szponzorként állhatnának a TMT megjelenése mellé.

Kapcsolat: tmt@omikk.bme.hu

Köszönet az olvasók érdeklődéséért, a szerzők és minden közreműködő erőfeszítéséért, a tanácsadó testület támogatásáért, és nem utolsósorban a szerkesztőség – *Berke Barnabásné, Fritzné Tószeczki Mária* és *Virág György* – munkatársainak.

Minden kedves olvasónak sikeres, boldog új évet kívánok! Kérem és bízom benne, hogy továbbra is érdeklődéssel várják és kísérik figyelemmel a TMT megjelenő lapszámait.

Fonyó Istváné

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

61. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2014/1

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **A bibliográfiai leírástól a Web 2.0-ig – információ, tudás és a hozzá vezető út**

Cikkek

FONYÓ Istvánné: Új év – új helyzet	3
DUDÁS Anikó: Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben – a Bibliográfiai Szakbizottság munkája	5
BARNA Marianna: Útban a Web 2.0-ás felsőoktatási könyvtárak felé	18
KRISTÓF Ibolya: Levéltári ismeretek megjelenése könyvtárhasználati képzések során	25

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

NEMES Erzsébet: Trendek a könyvtárügyben. A digitális kor kihívásai	30
WRIGHT, Forrest: Mit kell tudni a könyvtárosoknak a nyitott online tömegkurzusokról? (Ref.: Drótos László)	31
KELLY, Ashley R. – AUTRY, Meagan K.: Hozzáférés, adaptálás és tudomány (Ref.: Drótos László)	33
BREWERTON, Gary: Egy olvasmány-, illetve forráslista-kezelő rendszer létrehozása (Ref.: Drótos László)	36
KEMPF, Andreas O.: Automatizált tartalmi feltárás – teszt egy szakirodalmi adatbázisban (Ref.: Némethné Szivi Zsófia)	38

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 61 • 2014/1

Summaries

DUDÁS, A.: Database of Hungarian Scholarly Works – Bibliographical Issues 5

The Database of Hungarian Scholarly Works (in Hungarian: Magyar Tudományos Művek Tára, MTMT) is a national shared bibliographic database aiming to provide an authentic, comprehensive and meaningful bibliometric tool for mapping Hungarian research output in all academic disciplines. It was launched in 2009 in order to meet the growing needs for an up-to-date evidence of scholarly publications and for tracking impact by citation data. For this purpose special bibliographic control principles were applied regarding academic requirements. The system benefits from the already existing bibliographic infrastructure in both providing (re-using) and verifying data. It relies on the collaborative work and expertise of librarians, in addition to researchers' personal contribution who collect, input and provide entries themselves as authors.

The Bibliography Committee (BC) of MTMT is responsible for bibliographic metadata improvements. The article reviews the issues that may arise in such a national bibliometric context, that were discussed by the BC, leading to significant results and developments. Contributions included the revision and alignment of scholarly document type descriptors, originating from heterogeneous local institutional and external systems, as well as establishing the terms representing the main types of scholarly publications for a controlled vocabulary of genres/forms; the re-definition and clarification of unusual types of scientific works or contributions, e.g. the concept of collective authorship, handling works authored by many contributors, defining relator terms (descriptors for the authors' role). The problems of bibliometric counting principles in a database which integrates monographic works, book chapters, journal articles, conference proceedings and other sources, as well as defining units and classification of citations are also presented. For verification purposes a four-level process was elaborated and put into practice. Version handling, along with functionalities such as displaying and counting aggregated rather than on work- and/or expression-level

than on manifestation-level are still under development. The bibliographical issues having emerged in the context of this national scholarly database represent a new and interesting challenge in transforming traditional knowledge into a new one that could support research communities

BARNA, M.: On the way to Web 2.0-based academic libraries 18

The 21st century is a century of challenges. Owing to the resulting changes it is not the media carrying information, but information and knowledge themselves, as well as the road leading to them that are important, as well as the speed and efficiency of how the user obtains information. The role of libraries and librarians has changed accordingly. They had to learn how to avail themselves of the new opportunities and, of course, how to use them. There is a need for library services, knowledge bases and information centres, which focus on users, and seek quality, accuracy, speed and timeliness. Experiences indicate that these requirements can be best met through extending online services, creating virtual spaces, Web 2.0-based social media solutions.

KRISTÓF, I.: Archival skills in training for library use 25

Courses on library use in higher education in Hungary deal mainly with the use of library catalogues and information search in libraries, in addition to providing a basic knowledge regarding research methodology. The Kosáry Domokos Library and Archives, Gödöllő, as a combined public collection offers courses on library use which include transfer of knowledge on archives as well. The paper describes the importance of providing archival skills within library-related training, as well as their practical application, through examples. It discusses the general themes of library instruction courses, the place of knowledge on archives within these courses, the topics and tasks at lessons on archives, as well as how archival knowledge appears outside the courses.

Dudás Anikó

Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben – a Bibliográfiai Szakbizottság munkája*

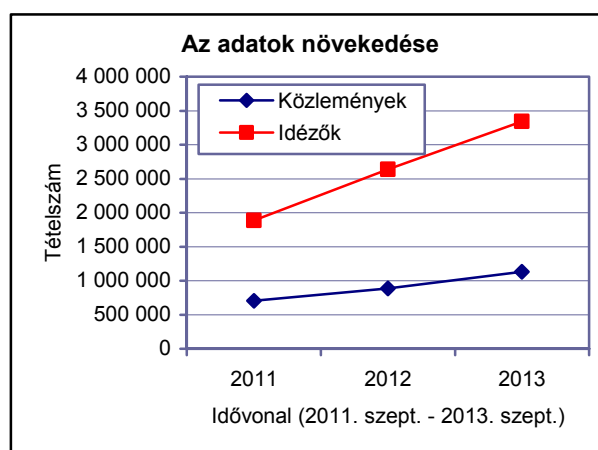
*A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) feladata, hogy szakszerű, hiteles és egységesen értelmezhető adatokat szolgáltatson a tudományos munkával foglalkozó magyarországi szervezetek és kutatók publikációiról, valamint a rájuk kapott hivatkozásokról. Bibliográfiai adatokból építkezik, amelyről a speciális feladatok szolgáltatásban számos elvi és gyakorlati kérdés vetődik fel. A felmerülő kérdések megtárgyalása, a közös álláspontok és a legjobb megoldásokra tett javaslatok kialakítása a Bibliográfiai Szakbizottság feladata. A napirendre tűzött összetettebb feladatok között szerepelt a dokumentumtípusok szerinti besorolások kialakítása, az idéző tételek és a hivatkozásszámlálás bibliográfiai egységének világos meghatározása, egyes összetettebb közlemények kezelése, a csoportos szerzőség fogalma és a sokszerzős művek/idézetek kezelése, mi fogadható el idézetként, a bibliográfiai hitelesítés eljárásrendje, valamint az újraközölt és a változatokban megjelenő publikációk összekapcsolása.**

A Bibliográfiai Szakbizottság az MTMT szervezetében

A 2009-ben megalapított, szolgáltatásait 2010 elején megkezdő *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)* országos programként jött létre azzal a céllal, hogy egységes rendszerben váljon lehetővé a magyarországi kutatókhoz és kutatásokhoz kötődő tudományos és más szellemi alkotások regisztrálása, az adatokat egyetlen helyről lehessen több célra is felhasználni, a rendszer pedig váljon hiteles és nyilvános tájékoztató, tájékoztató és tudományértékelési forrássá.

Az MTMT konzorciumi formában működik, tagjai között ott vannak a *Magyar Tudományos Akadémia (MTA)* kutatóintézetei, számos egyetem, főiskola, kórház, egyéb intézet és vállalat. Az írás időpontjában a társulásnak mintegy ötven tagja van.¹ Az országos lefedettség egyre több intézmény csatlakozásával fokozatosan teljesebbé válik.

Az intenzív feltöltés eredményeként 2013. szeptember elején az adatbázis több mint 36 000 szerző egy milliónál is több közleményének adatait tartalmazza, az idéző tételek száma pedig a három és fél millió felé tart (1. táblázat). A közlemény- és idéző tételek erőteljes gyarapodásának (1. ábra) természetszerű velejárója az adatbázis törzsadátában regisztrált szerzők és az adminisztrátorok taborának szélesedése is, ez utóbbiak száma két év alatt (a 2011. szeptemberi adatokhoz viszonyítva) megháromszorozódott (2. táblázat).

1. ábra Az adatállomány növekedése (közlemény- és idéző tételek)

A bejegyzett közlemények (forrásrekordok) számának növekedése ebben az időszakban (a 2011. szeptemberi állapothoz viszonyítva) 61%, az idéző tételeké 77%. A feltöltés a 2011 szeptembere és 2012 szeptembere között eltelt időszakban valamivel lendületesebb volt, mint a következő egy évben, amikor egy kissé visszaesett az idézők bekezdésének üteme: a közlemények a 2011–2012-es szakaszban 26%, a következő évben 28%; az idézők pedig 40%, illetve 27%-os gyarapodást mutatnak a két egymást követő időzónában (2. ábra, a 2011. szeptemberi állapot mint viszonyítási alap 100%-kal van feltüntetve).

1. táblázat

A tételek száma a főbb dokumentumtípusok szerint, 2013. szeptember 10.

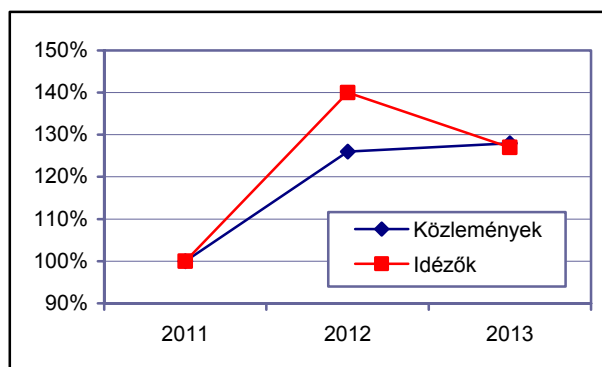
Közleménytételek száma		Idéző tételek száma	
Cikkek	518 794	Függő idézetek	576 977
Könyvek	152 116	Független idézetek	2 652 225
Fejezetek	213 656	Nem vizsgált idézetek	112 058
Szabadalmak	3 747		
Disszertációk	8 551		
Egyéb művek	93 606		
Közlemények összesen	1 132 585	Idézetek összesen	3 341 290

2. táblázat

A szerzők és adminisztrátorok száma*

	2011. szept.	2013. szept.
Szerzők	12 700	36 300
Adminisztrátorok	500	1 600

* Kerekített adatok

2. ábra A feltöltés intenzitása (2011. szept. – 2013. szept.)

Az MTMT ennek a hatalmas, folyamatosan növekvő adatmennyiségnek a kezelését teszi lehetővé bibliográfiai adatok segítségével. A felhasználás széles körű lehet: a szerzők egyéni munkásságának áttekintésétől a tudományszervezési és –reprezentálási igények kielégítéséig változatos lehetőségeket rejt magában. Az MTMT bibliográfiai és tudományometriai adatait átveszik az akkreditációs és pályázati rendszerek, sokrétűen felhasználhatókká válnak az értékelési eljárásoknál, mindezzel együtt megkerülhetetlen feladattá vált a teljességre törekvő számbavétel és a folyamatos karbantartás. A szerzők maguk is aktív részesei az országos adatbázis gyarapításának és gyarapodásának: saját kezűen és rendszeresen frissíthetik

személyi bibliográfiájukat, eközben közvetlenül is megtapasztalhatják a rendszerben való jelenlét sokféle előnyét. Az adatállomány fokozatosan lefedi az összes jelentős hazai intézményt, ezt a folyamatot serkenti *A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) publikációs adatbázis szolgáltatások országos kiterjesztése* elnevezésű projektum is (TÁMOP-4.2.5.A-11/1-2012-0001).²

Az MTMT egyben összetett, sokszereplős szervezet is jelent, melyben jelentős feladatok hárulnak a *Bibliográfiai Szakbizottságra* (BSZ). Legfőbb döntéshozó és jóváhagyó szerve a *Felügyelő Testület* (FT), amely a hosszú távú stratégiai tervekkel és a működés felügyeletével foglalkozik. A *Program Tanács* (PT) a tagintézmények „parlamentje”,³ rajta múlnak az MTMT fő célkitűzései, a tartalom és rendszerfejlesztés irányvonalai, a működési feltételek összehangolása és a költségelosztás. A szakmai feladatok megoldása a *Bibliográfiai és az Informatikai Szakbizottságra* hárul (BSZ; IT), 2012-től ezekhez társul a *Repozitórium-minősítő Bizottság* (RB). A tagintézményekkel való kapcsolattartást és az operatív teendőket a központi egység végzi, kezdetben ezt az *MTA Kutatásszervezési Intézete* keretében működő *Koordinációs Iroda*, 2012-től pedig az *MTA Könyvtára* (jelenleg *MTA Könyvtár- és Információs Központ*) különálló MTMT Osztálya vállalta.⁴

A BSZ elnöki teendőit 2012 végéig – rendkívül sűrű feladat-megoldási időszakban⁵ – *dr. Vasas Livia* (*Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár*, főigazgató) látta el, 2013-tól *dr. Keveházi Katalin* (*Szegedi Tudományegyetem, Klebelsberg Könyvtár*, főigazgató) vette át a munka irányítását. Az ülések állandó meghívottja *dr. Makara Gábor*, a FT elnöke (*MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet*, az MTA rendes tagja). A FT elnökénél futnak össze az

MTMT ügyeivel kapcsolatos szálak, a bizottságok rendszeres tájékoztatást kapnak az MTMT-fejlesztésekről, az egyes munkacsoportokban folyó munkáról, valamint az akadémiai testületekkel és más akkreditációs/minősítő szervezetekkel való egyeztetésekről. A BSZ tevékenységét rendszeresen kíséri és saját munkájával is hozzájárul *dr. Kilár Ferenc*, a PT elnöke (a *Pécsi Tudományegyetem* professzora, *Bioanalitikai Intézet*). A BSZ-nek a szomszédos bizottságok (IT és RB, elnök *Holl András*, *MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézete*) eredményeit is figyelembe kell vennie, szükség esetén közös tanácskozásra is sor kerül, s természetesen folyamatos a kapcsolat az MTMT Osztállyal is (osztályvezető *Seres József*). A megoldandó problémától függően az érdemi munkában külső, felkért szakértők is közreműködnek.

A BSZ feladatai és munkája

Az MTMT, miközben széles körű könyvtári és tudományos információszolgáltatási infrastruktúrára támaszkodik, maga is bibliográfiai alapú szolgáltatást teremt, ezért fokozott figyelmet érdemelnek a rendszer kontextusához alkalmazkodó, specifikus funkciókkal felruházott bibliográfiai adatok, mint amilyenek a dokumentumtípusok vagy a szerzői szerepek tudománymetriai szemléletű taxonómiája.

A BSZ feladatai kiterjednek a besorolási kategóriák folyamatos fejlesztésére, a terminológia karbantartására, a rendszerfejlesztésnél és az adatfeltöltésnél jelentkező kérdések vagy problémák megoldására, a tudománymetriai célok teljesítésére, valamint az újabb igények követésére is. A bizottság bibliográfiai szempontból tesz javaslatokat az adatkezelés mikéntjéről, módjáról, a szükséges adatelemekről, egységes értelmezésükről. Elemzi és közelebbről is megvizsgálja a felmerülő problémákat, megfelelteti a különféle forrásokból származó, vagy eltérő jelentéssel használatos terminológiát. Az MTMT rendszertulajdonságait is szem előtt tartva, igyekszik kialakítani a célnak megfelelő szakszerű és legjobb megoldásokat.

Besorolások és terminológia

A BSZ jelenlegi formájában 2010 júliusában alakult meg, tevékenysége azonban nem minden előzmények nélküli. Az MTMT szerveződésének idején, 2009-ben egy ideiglenes könyvtáros bizottság foglalkozott a rendszerben alkalmazható besorolá-

sokkal,⁶ amely a dokumentumtípusok szabályozott szótárának kialakítását több besorolási állomány áttekintésével és összefésülésével kezdte meg. A kiindulásképp használt adatbázisok között volt a *Köztestületi Publikációs Adattár (KPA)*, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagjai számára kialakított, külön szoftveren futó adatbázis), az MTA kutatóintézeti nyilvántartásaiból összeálló *Tudományos Publikációs Adattár (KOKI-IPBL – MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet; SZBK – MTA Szegedi Biológiai Központ stb.)*,⁷ és a *Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem publikációs adatbázisa (BME-PA)*. Ezek többnyire saját szemléletű vagy szabadon megadható dokumentumtípus-besorolásokat használtak, a szótárak egyesítésekor meglehetősen színes deskriptor-állományt eredményezve. Ennek folytán természetesen volt a feladat: ésszerűsíteni, rendszerezni és áttekinthetővé tenni a kategóriákat; csökkenteni a vezérfeliratok számát, a hasonló műfajokat átfogóbb terminusokkal közös megnevezés alatt kezelni, összevonni a szinonimákat, a csupán szűkebb szakterületet ismerő vagy az adatfeltöltésben kevésbé jártas szerzők számára is kezelhető léptékűvé tenni az MTMT-be beépített típuslistát.

Az egységesítő, racionalizáló folyamatokkal párhuzamosan felülvizsgálatra is szükség mutatkozott olyan szempontból, hogy a kialakítandó közös rendszer legyen alkalmas valamennyi tudományág és akadémiai-művészeti/műszaki ágazat műveinek kezelésére. Az előadattárak ugyanis főként a természettudományos kutatási területek tevékenységének dokumentálására voltak kialakítva, s kevésbé képviselték a bölcsészeti- és társadalomtudományok igényeit – az MTMT besorolási szisztémájának ezzel szemben egyöntetűen alkalmasnak kellett válnia valamennyi tudományterületen honos dokumentum kezelésére, beleértve a fokozatszerzéshez, akkreditációkhoz kötött művészeti és műszaki alkotásokat is.

A 2009-ben szerveződő, a MyCite szoftverre épülő adatbázis rendszertulajdonságai részben meg is kötötték az MTMT-re átvihető besorolások szerkezetét: egy-egy rekordban csupán három deskriptor használható a dokumentum jellemzésére, ezek a „Jelleg”, és az egymással összefüggésben megadható „Főtípus” és „Altípus”, az utóbbi két kategóriával lehet megadni az egyes főbb dokumentumtípusok körében jelentkező műfajokat (3–5. ábra).

Besorolás:	<input type="text"/>	Jelleg:	Tudományos
Szerző:	<= kattintson a címére		
Szerkesztő ?	<= kattintson a címére		
További szerzőségek>>			
Cím:	<input type="text"/>		
Alcím:	<input type="text"/>		
Kiadó:	<= kattintson a címére		
Kiadás helye:	<input type="text"/>		

Tudományos

Nem besorolt jellegű

Ismeretterjesztő

Közérdekű

Oktatási

Műszaki

Művészeti

3. ábra A jellegek

Közlemények bevitele

1. Társ szerzők által felvitt közlemények magamhoz rendelése
2. Mycite áttöltés, ha van máshol készült file
3. Import adatbázisokból
4. Saját felvitelű közlemények magamhoz rendelése
5. Kézi közleményfelvitel

Folyóiratcikk

Folyóiratcikk

Könyvrészlet

Könyv

Egyéb konferenciaközlemény

Egyéb konferenciakötet

Ótalmi formák

Disszertáció

Egyéb

4. ábra A dokumentumtípusok („Főtípusok”)

Besorolás:	<input type="text"/>
Szerző:	Szaccikk
További szerzőségel	Összefoglaló cikk
Cím:	Rövid közlemény
Alcím:	Esszé
Folyóirat:	Forráskiadás
Kötetszám:	Konferenciaközlemény
Megjelenés éve:	Ismeretés
További adatok>>	Hozzászólás, helyreigazítás
Intézmények	Sokszerzős vagy csoportos szerzőségű közlemény
A programról	Műkritika
	Recenzió/kritika
	Jelentés
	Absztrakt
	Personalia, alkalmi megemlékezés
	Publicisztika
	Bibliográfia, repertórium
	Nem besorolt

5. ábra A folyóirathoz rendelhető műfajok („Altípusok”)

A kezdeti KPA, KOKI-IPBL, SZBK, BME-PA, MTMT rendszerezésre váró listán mintegy 330 deskriptor szerepelt (6. ábra), az átdolgozás után kb. 90 kifejezés használható a közlemények típusának jelölésére. A számszerű csökkentést segítette az egyszerűsítés elvének alkalmazása és annak átgondolása is, hogy igazából mi tartozik az MTMT gyűjtőkörébe: elsősorban a teljes terjedelmű, rögzített, tudományos, hivatkozható, valamint a teljesítmények értékelésénél beszámítható és minősíthető, a sztenderd kiadványokban megjelenő formális közlemények (publikációk) képezik az adatbázis központi érdeklődési körét. Ez indokolta például azt, hogy a konferenciaszereplés vagy más rögzítetlen – nem megírt előadás, szeminárium és egyéb megnyilvánulás (belső jelentés, beszámoló, személyes weboldalra feltett cikk, szakvélemény stb.) deskriptorai elmaradjanak. A típuslistát karcsúsította a hasonló műfajok összevonása is, például az általános- és középiskolai tankönyvek, a szakképzésben használatosak, a nyelvkönyvek, feladat- és szöveggyűjtemények és az egyéb segédanyagok összevontan az „Oktatási anyag” kategóriába kerültek, amelyhez kötelezően az „Oktatási” jelleg párosul.

A publikációs tételek jellemzésére kialakított magyar és angol terminológia karbantartása folyamatos munka: a még nem lezárt kérdések tisztázásához többfordulós egyeztetés, sokoldalú elemzés vagy véleménygyűjtés szükséges. Időközben új igények és kérdések is felmerülhetnek, vagy kifi-

nomultabb meghatározások szülehetnek, amelyek beépülnek az alapidokumentumokba és a rendszerbe is átvezetésre kerülnek.

Az MTMT-ben a három jellemző feltüntetésére alkalmazható felosztások⁸:

(a) A jelleg szerinti felosztás

- Tudományos
- Oktatási
- Ismeretterjesztő
- Közérdekű
- Nem besorolt jelleg

Az alkotásokhoz társíthatóan:

- Műszaki
- Művészeti.⁹ (3. ábra)

(b) A főbb dokumentumtípusok szerinti besorolás („Főtípusok”)

A tudományos közlésben használatos legjellemzőbb kiadványfélék az MTMT alapidokumentumai közé helyezett besorolási táblázatban (Jelleg, típus, besorolás v3.1) a „Főtípus” alatt szerepelnek, míg az adatfelviteli űrlapon a dokumentumfajta választólistájában jelennek meg. A terminológiai megnevezéseket és meghatározásokat az alapidokumentum táblázata tartalmazza, az egyes elemek pedig ennek megfelelően alakulnak a programban és az adatbeviteli felületen.

KPA Jellegek	BME-PA Jellegek	KOKI-IPBL Jellegek	SZBK Jellegek
Egyéb	Egyéb	Egyéb	
Ismeretterjesztő	Ismeretterjesztő	Ismeretterjesztő	
		Kongresszusi kiadvány	
		Módszertani	
			Népszerűsítő
		Oktatási, szak-	
	Szakmapolitikai		
	Szépirodalmi		
			Tankönyv
	Társadalompolitikai		
Tudományos	Tudományos	Tudományos	Tudományos
		Tudományos impaktfaktoros	

6. ábra Az előadatbázisok összeolvasztásra váró szókészlete (részlet) Jellegek és besorolások (2009. május 22.)

A megnevezések az MTMT alapidokumentumban és a felhasználói felületen a cikk írásának időpontjában néhány esetben eltérnek; ennek több oka is lehet, amelyek az elmélet – gyakorlat (alkalmazás) kettőségére vezethetők vissza. A jóváhagyott elemek beültetése az informatikai lehetőségek és fejlesztések, a prioritások, az előkészítő és utómunkák függvénye, amelyeknek átfutási ideje van. Az egyes kisebb eltéréseket magyarázhatja az is, hogy az adatok kitöltésére szolgáló felület rövidebb, közérthetőbb megnevezéseket kíván meg (4. ábra), a terminológiát rögzítő táblázat viszont kifejtő és pontosító, s az átfogóbb – olykor csak körülírással megadható – nevezéseket teljes formájukban tartalmazza (3. táblázat). A deskriptorok jelentéseiről tájékoztat a „Segítség” menüpont és a buboréksúgó szövege is.

3. táblázat

Az adatbeviteli felület és a besorolási alapidokumentum kifejezéseinek megfeleltetése

Az adatbeviteli felület kifejezései	A besorolási alapidokumentum kifejezései (Jelleg, típus, besorolás v3.1)
Folyóiratcikk	Folyóiratban, periódikumban megjelent
Könyvrészlet	Könyvrészlet
Könyv	Könyv jellegű kiadvány
Egyéb konferenciaközlemény	Egyéb konferenciaközlemény
Egyéb konferenciakötet	Egyéb konferenciakötet
Oltalmi formák	Oltalmi formák
Disszertáció	Értekezés
Egyéb [az Alkotás ehhez kapcsolódó altípus, fejlesztés alatt]	Egyéb, nem besorolt
	Alkotás

A kialakított tipológia magában rejti azokat a nehézségeket is, amelyek a hagyományos dokumentumtípusok metamorfózisát eredményezve a papíralapú kultúra elektronikussá való átalakulásával járnak együtt. A típusválasztékban csak a hagyományos kiadványok nomenklatúrája szerepel, a fogalmakat ettől függetlenül az információhordozótól elvonatkoztatva kell érteni, s ernyőfogalomként, a szokásosnál szélesebb jelentésben használni. A „Könyv” etikett például a szokásosnál tágabb gyűjtőnév: min-

den bibliográfiai értelemben vett *könyv jellegű* kiadványra kiterjed – hordozóra, médiatípusra és tartalomra való tekintet nélkül. Ezt a menüpontot kell választani a kötetként (akár CD-n vagy e-kiadvány formájában) megjelenő, ISBN-nel ellátott konferenciakiadványok vagy a repozitóriumba feltöltött, önálló füzetnek minősülő műhelytanulmányok esetén is. Bibliometriai célok miatt különül el az „Egyéb konferenciakötet”, amely az MTMT meghatározása szerint „Konferencia anyagát tartalmazó, ISBN vagy DOI azonosító nélkül megjelentetett kötet,”¹⁰ illetve az ehhez társuló részdokumentum, az „Egyéb konferenciaközlemény”. Hogy az értékeléseknél más súllyal szerepelhessenek, az összesítő táblázatok ezeket a tételeket elkülönített sorokba rendezik.

(c) A műfaji besorolások („Altípusok”)

A besorolási táblázatban „Altípus” alatt szerepelnek a főbb dokumentumtípusokra jellemző műfajok szerinti bontások, a megfelelő címke az MTMT felületén a felviteli űrlap választólistájáról csatolható a bibliográfiai tételhez (5. ábra). Az egyes szakágazatokra jellemző terminológia és a tudományometriai szempontok itt is kifejezésre jutnak: a *monográfia*, a *szakkönyv* és a *tanulmánykötet* közös megnevezése például lehetne a „Szakkönyv”, csak hogy az egyes tudományterületeken a más-más szóhasználattal megállapodott, a tudományos tevékenység mérlegelésénél pedig más-más súllyal és minőséggel latba vetett műfajok megkülönböztetésére, elkülöníthető kezelésére hangsúlyozott igény mutatkozott, ezért ezek külön-külön kerültek be a szótárba.

Összetettebb közleménytípusok

Egy-egy speciálisabb vagy másokkal nagy átfedésben álló vegyes publikációs műfaj különálló vezérkifejezéskénti beiktatása azonban csak indokolt esetben bővítheti a listát. A BSZ ilyen szempontból részletesebben tárgyalta például az *esetanulmányt*. Ez felfogható sajátos kutatási módszerből eredő jellegzetességeket magán viselő szakpublikációnak, terjedelmi és szakmai tartalmától függően pedig minősülhet szakkönyvnek, szaktanulmánynak, folyóiratban publikált szakcikknek, rövid közleménynek vagy műhelytanulmánynak, ezért nem látszott indokoltnak, hogy az MTMT egyetlen műfaji címkére szorítkozó rendszerében önálló besorolást kapjon. Egy másik példa: az *impaktfaktor* (IF) figyelembevételének szempontjára

ból is összetettebb elemzést kívánt meg a szakfolyóiratok „Note”, „Correspondence” és „Letter” elnevezésű közleményeinek tisztázása és MTMT-ben való kezelése. A „Note” rendszerint tudományos eredményt taglaló rövid cikket takar, s rokona lehet a „Letter” vagy „Correspondence” is. Az utóbbiakat viszont több jelentés övezi: vonatkozhatnak eredeti kutatási eredményt közlő kiegészítésre, de jelölhetnek szerkesztőségi ajánlást, bevezetőt/összefoglalót, illetve szerkesztőséghez/szerzőtársakhoz írt levelet is. Az MTMT a cikk szakmai tartalmának figyelembe vételével oldja fel a terminológiai nehézséget, a következő meghatározással:

Rövid közlemény: „Eredeti, kis terjedelmű, egy-egy szűkebb részletet, problémát megragadó és taglaló tudományos közlemény, szakcikk, esettanulmány. Egyes folyóiratokban „Note” megjelöléssel szerepel. Ide tartozik a „Letter” megjelölésű cikk is – amely egy-egy szakcikk tudományos tartalmát kiegészítő, vagy azt cáfoló közlemény vagy kis terjedelmű szakcikk –, amennyiben megkaphatja a folyóirat IF-át. A szerkesztőséghez, illetve más szerzőkhöz írt „Letter” a Hozzászólás/Helyreigazításhoz sorolandó be (nem kap IF-t).”¹¹

A szerzői közreműködés tudományos kritériumai kerültek előtérbe a szakmai útmutatókat vagy irányelveket közlő „Guideline” típusú anyagokkal kapcsolatos állásfoglalásnál is. Ezek a közleményfélék a nemzetközi indexelő adatbázisokban változatos megjelöléssel szerepelnek (cikk, gyakorlati útmutató, ismertető – Article, Practice Guideline, Review). Minthogy nem egyéni vagy csoportos tudományos teljesítmény eredményének tekinthető kiadványok, hanem közös szakmai konszenzussal meghozott álláspontot tesznek közzé, a megfogalmazó sem tekinthető annak a kitüntetett szerzőnek, aki a saját kutatási eredményét írta meg, ezért az ilyen művek inkább a tudományos/szakmai dokumentációhoz állnak közelebb, az MTMT-ben így a legközelebb álló besorolás a „Jelentés”.

A BSZ tagjai által kidolgozott előterjesztések között számos körültekintő elemzés készült a szakmai publikációk körében megjelenő tisztázandó, ritkábban előforduló vagy bizonytalanságot okozó, műfajokról és dokumentumtípusokról. A megvitatás során, ha szükségesnek látszott, a definíciók kiegészültek vagy pontosítást nyertek. A részletek megvilágítása segítette eldönteni, hová illeszthető a besorolási táblázatba az adott típus, összevontan

vagy inkább markánsabban kitűnő jellegzetességként önállóan érdemesebb-e alkalmazni, a definíciók pedig segítenek a kifejezések egységesebb értelmezésében.

A szerzői szerepek kategóriái

A kiinduló adatbázisban csupán kétféle szerzőség jelölésére volt lehetőség a „Szerző” és a „Szerkesztő” minősítőkkal. A választólista bővítésénél a BSZ-nek többféle megfontolást kellett tennie: a szerzőség jelölésére használható szótár ne legyen túl hosszú; legyen közérthető; érvényesüljenek a szakterületeken jelentős tudományometriai szempontok; legyenek alkalmasak a bibliográfiai leírás ún. „szerzőségi közlés” adatelemének kiváltására. A „szerzőségi közlés” a teljes, szabványos bibliográfiai leírásokban alkalmazott eljárás, amely a dokumentumon közölt szöveget másolja át a bibliográfiai leírásba, hogy azután ennek alapján szerkessze meg a formalizált kereső- és rendezőelemeket, a tulajdonnév alapú besorolási vagy azonosító (egységesített – authority) adatokat. A dokumentációs feltárásoknál azonban rendszerint mellőzik ezt az adatelemet, s a számítógépes feldolgozás számára is előnyösebb a szerzői közreműködés normalizált jelölése. Az MTMT számára kialakított, minimumra szorított kifejezésekkel elsősorban a humán területek változatosabb szerzőségi, közreműködési státuszát lehet regisztrálni (forráskiadás, kritikai kiadás készítője, fordító stb.).

Másfajta probléma merült fel a szerzőségek nyilvántartásával kapcsolatosan a természettudományok azon ágazataiban, ahol több száz, sőt több ezer közreműködő kutató eredményét közli a cikk, illetve a résztvevő csoportok és azok tagjainak nevével jegyzi a publikációt. A *multicentrikus, csoportos vagy sokszerzős* cikkek és a hasonló idézők elkülöníthető módon való kezelésére kettős jelölés került bevezetésre a harmincnál több szerzős közleményre. Mivel ez a fajta publikáció jellemzően folyóiratcikként lát napvilágot, külön besorolással bővült a dokumentumtípus-lista („Sokszerzős vagy csoportos szerzőségű közlemény”), a szerzőségek közé pedig bekerült a „Kollaborációs résztvevő” (a kutatásban részt vevő, együttműködő csoport tagja) megjelölés.¹² A tételben valamennyi szerző nevesítve lesz, ám az MTMT-s szerzők elsőbbséget élveznek: hozzákapcsolódnak a személyi és intézményi törzsadatokhoz, a megjelenítésben pedig elsődlegesen az első szerző és az MTMT-s szerzők vesznek részt.

A bővítések eredményeként három fő szerzőségi típus látható a felviteli űrlapokon (mind a közleménynél, mind az idézőnél). A „További szerzőségek” taxonómiában szerepelnek az egyéb közreműködések jelölésére használható címkék a következő bontásban:

Szerző

Szerkesztő

További szerzőségek

Fordító

Forráskiadás készítője

Kritikai kiadás készítője

A bibliográfiát gondozta

Az interjút adta

Gyűjtötte

Sajtó alá rendezte

Válogatta

Kollaborációs közreműködő.

Az idézetek

A kezdeti időszakban felvitt hivatkozásokból is látszott, hogy az *idézet* vagy *hivatkozás* értelmezése nem egységes valamennyi tudományágzatban. Sok bizonytalanság mutatkozott azzal kapcsolatban is, hogy mire szolgáljon a rendszerben egy-egy idéző rekord, valamint mi az, ami idézésnek számít és mi az, ami már nem, valamint hol van az az alsó határ, amit hivatkozásként rögzíteni érdemes az MTMT-ben.

A valódi értelemben vett hivatkozás (vagy közkeletű kifejezéssel: idézés) dokumentálja a felhasznált forrást, azt a művet, amelyre a közölt kutatás többek között épített, s amelynek eredményeit továbbfejlesztette, felhasználta a saját megállapításokhoz, az érveléshez, bizonyításhoz vagy cáfoláshoz. Az ezen kívüli hivatkozások nem igazi „idézesek”, a leggyakoribb félreértések tisztázása érdekében a BSZ kitért néhány részlet megvilágítására.

Az egyik ilyen kérdés, hogy a szakterületi és más egyéb bibliográfiákban felsorolt mű idézésnek vehető-e? A bizottság egyöntetű állásfoglalása szerint a rendszeres vagy egyéb (például önálló kötetként kiadott) bibliográfiában, megjelenő tétel nem tekinthető a szaktudományra gyakorolt hatás megnyilvánulásának, illetve szakpublikációban történő idézésnek. A bibliográfiák célja ugyanis a forrás-és/vagy szakirodalom szisztematikus feltárása, számbavétele és a tájékoztatás, s az ilyen produktumok inkább a könyvtári, bibliográfiai, indexelő/referáló szakma hatáskörébe tartoznak. Ugyan-

akkor meg kell jegyeznünk, hogy egyes, főként humántudományos ágazatokban, az akadémiai követelményrendszerek teljes értékű hivatkozásnak ismerik el a szaktudományos művekben előforduló „ajánlott irodalomjegyzék” típusú, pusztán bibliográfiai említéseket.

Kérdésként jelentkezett az MTMT kapcsán, van-e lehetőség a szerzői életműméltatások nyilvántartására? Az MTMT a nagy nemzetközi indexelő szolgáltatások felépítéséhez hasonlóan csak a konkrét művekre – illetve a művek egy-egy fizikai megjelenési formájára vagy kiadására történő hivatkozások jegyzésére van kialakítva. Az életműméltatások sem vehetők a szokásos értelemben egy-egy konkrét műre, illetve annak megállapításaira történő hivatkozásnak, ugyanakkor teljes személyi bibliográfiában indokolt lehet a hasonló megnyilatkozások elhelyezése. A kutató eredményeire a konkrét mű megnevezése nélkül, általánosságban is utalhatnak – ezek rögzítése is még nyitott kérdés az MTMT-ben.

A többszörös hivatkozások kérdése

Az ismert nemzetközi hivatkozási indexelő szolgáltatások (Thomson Reuters/Web of Science, Elsevier/Scopus stb.) *mű–mű* közötti kapcsolatok rögzítésének technikáját alkalmazzák. Az MTMT is átveszi a *de facto* tudományometriai sztenderdek számító idézés-nyilvántartási és -számlálási módszert, amely annak kifejezésére alkalmas, hogy egy-egy közleményre hány (és mely) másik mű hivatkozik. Egyes szakterületeken azonban más hivatkozásszámlálási gyakorlat is kialakult: a matematikában nem tekintik külön idézetnek azt, ha egy szerző azonos vonatkozásban pusztán megismétli korábbi hivatkozását, és sajátos szemlélet az is, hogy „multiplicitás” nélkül számolják egyetlen hivatkozásnak azt, ha egy publikáció a szerző több művét is idézi.¹³ Egyes humán ágazatokban (művelődéstörténet, történelem, irodalomtudományok) viszont a szöveghelyenkénti tartalmi elemekre történő utalások rögzítése és számbavétele terjedt el, így a hivatkozások számlálásakor a részletesebb adatolású jegyzékből indulnak ki. A szöveghely szerinti, tartalmi referenciaalapú nyilvántartásnak viszont egyik nehézsége, hogy ugyanannak a műnek többszöri említése között ismételt utalások is akadhatnak (ugyanarra a megállapításra többször is hivatkozhatnak ugyanabban a publikációban), ezen túlmenően pedig a megállapításonkénti feltárás beható szakmai tartalmi elemzést kíván meg. Nehézséget jelent az is, hogy nincs egységes definíciónk arról, mit is tekintünk hivat-

kozásnak vagy idézésnek (filológiai értelemben a kettő nem ugyanaz), szét kell-e választani a kiadott forrásokra és a tudományos művekre történő hivatkozásokat, hogyan különböztethetők meg az érdemi hivatkozások, milyen minőségi szempontokat lehetne egységesen alkalmazni. A speciálisabb tartalmi elemzés és minősítés azonban már szűkebb szaktudományos feladatot jelent, túllép a bibliográfiai hatáskörön, s nem képezheti az általánosabb célú regisztratív bibliográfia feladatát.

A BSZ a szabványosnak tekinthető bibliometriai mértékegységet fogadta el, és a *művenkénti* (illetve publikációnkénti) hivatkozás-nyilvántartást támogatja. Emellett szót a konzisztens rendszer fenntartása, valamint az elterjedt nemzetközi, tudománymérésre is alkalmas indexelő sztenderdekkel való összehangoltság. Az MTMT-portálon közzétett nyilatkozat megfogalmazza: „Az MTMT-ben a *hivatkozási rekordokat egységesen az idéző művek (publikációk) leírására* kell használni. A hivatkozási adatállományban az alapegység a *hivatkozó mű* tétele (rekordja), ezért egy-egy hivatkozási tételben a hivatkozó mű bibliográfiai adatait kell megadni. Egy idéző mű tehát egyetlen hivatkozási tétellel kerülhet be az MTMT-be.”¹⁴ A szöveghelyeket a „Megjegyzés” mezőben, strukturálatlanul van csak felsorolni.

Az idéző rekordok kézi bevitelénél és szerkesztésénél 2013 februárjában vált kötelezővé a besorolás és jelleg beállítása. Az idéző és a forrásrekordok besorolásai azonos listából választhatók. Az idézőkre azonban ezek a beállítások nem kötelezőek visszamenőlegesen is, így a régebbi adatokat is magukban foglaló jegyzékek és összesítő táblázatok esetenként összemossódó hivatkozásféléket reprezentálnak.

A hitelesítés kérdései

Minthogy az MTMT egyik fő feladata a tudományos publikációs termék és a hivatkozások *hiteles* nyilvántartása és bemutatása, ebből eredően külön gondot kell fordítani a validálásra. Ez a feladatkör már kifejezetten adminisztrátori jogosultságokhoz kötődik. A hitelesítési fázisok fokozatainak kezelése egyre magasabb szintű adminisztrátori hatáskört feltételeznek.

A hitelesítéssel foglalkozó munkaanyag rögzítette a fogalmakat, javaslatokat tett a kezelőfelület egyértelműbbé tételére, a forrásadatok követhetőségére és magára a munkafolyamat leírására és

rögzítésére is, amely, ha betartják, garantálja az adatok hitelességét. Az adatok helyességét, valószínűségét való megfelelést több kontrollálási pont biztosítja mind a forrásrekord, mind az idéző rekord esetén. A tételek ellenőrzöttségi állapota és kontrolljuk fokozatainak egymásra épülő feltételrendszere a következő:

- **Szerzői felelősségű tétel:** a tétel szerkesztését a szerző befejezte és jóváhagyta, a rekord ezzel nyilvánossá válik a külső felületen.
- **Admin láttamozás:** az adatkezelők jogkörében ez a tétel formai ellenőrzését jelenti a helyes bibliográfiai reprezentálás és az adatkapcsolatok (például a szerzői névváltozat helyes összekapcsolása a törzsadatokkal), valamint a besorolások szempontjából.
- **Érvényesítés:** elismert, minőségi külső referenciaforrások alapján az ellenőrzés a metaadatok megegyezésére terjed ki. A források tételazonosítói esetén a megfelelés külön is érvényesíthető.
- **Hitelesítés:** az adatok érvényességéről, a műnek megfelelő leírásról az eredeti mű példánya, különlenyomata vagy digitális másolata alapján kell meggyőződni. Az idéző rekordoknál a kontroll kiterjed a forrásrekord és az idéző rekord idézési kapcsolatának tényleges meglétére.

A validálás csak autopszia alapján történhet az eredeti példány kézbevitelével vagy e-másolat (változat) megtekintésével. A forrásként megadható e-példány linkelése (URL, DOI), a tartalomhozzáférési jogosultságoktól függően az adminisztrátoroknak is több-kevesebb segítséget nyújthat a dokumentum közvetlen felkutatásához. Az érvényesítés műveletei minőségi külső forrásbázisok segítségével is történhet, ehhez viszont további feladatot jelent a megfelelő adatbázisok körének meghatározása, és hasonlóképpen, a teljes szövegek hiteles forrásainak körvonalazása, a minősített repozitóriumok kijelölése. A repozitóriumok informatikai minősítési feltételeinek meghatározására külön szakbizottság jött létre, ez a már említett Repozitórium-minősítő Bizottság. Az idézők validálása ugyanolyan folyamat, mint a forrásrekordoké, az ellenőrzés viszont csak válogatva vagy szűrőpróbaszerűen történik.¹⁵

A változatok kezelése – kapcsolt dokumentumok

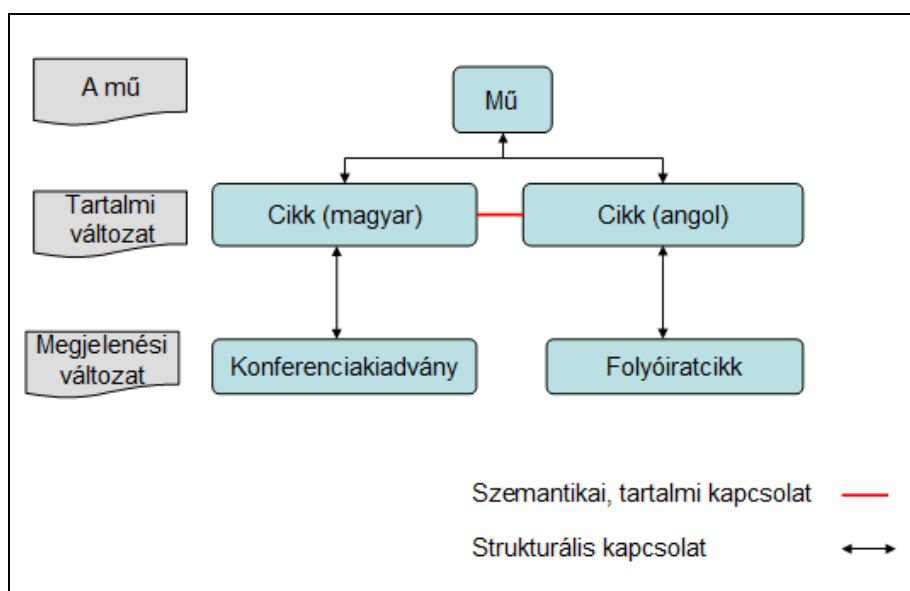
Bizonytalanság tapasztalható a másodközlések, a nyelvi és a kisebb módosításokkal újraközölt változatok kezelésével kapcsolatban. Figyelembe vehető-e a másodközlés tudományos közleményként –

önmagában ez a kérdés is dilemmára adhat okot, különösen, ha egy definícióban az szerepel, hogy a tudományos publikáció „eredeti elméleti vagy empirikus kutatási eredményről számol be”,¹⁶ azaz új, addig még nem ismert felfedezést közöl. Márpedig, ha egyszer már leközltek valahol az új eredményt, másodsorra az már nem új – szólhat az egyik ellenérv. A fejletlen rendszertulajdonságok is alakítják a gyakorlatot: a természettudományos ágazatok adatkezelői ugyanannak a műnek csak egyetlen változatát – rendszerint a nagyobb presztízsű publikációs fórumon megjelenőt, az IF-es cikket – sorolják be műfajukkal is a tudományos közlemények közé, míg a másodközlés, a más hordozón vagy a kisebb tekintélyű folyóiratban/kötetben/konferenciakiadványban megjelenő változat kötelezően „Nem besorolt” lesz – így a rendszer ugyanazt a művet nem számolja be kétszer a figyelembe vehető tudományos művek közé. A másodközlésnek jogi akadályai is lehetnek, a kiadók sok esetben nem engedélyeznek más helyen más edíciót – mindemellett világszerte aktuális téma a nyílt hozzáférésű publikálás és az elektronikus másodközzétételek ügye.

A humán területeken kevésbé van jelentősége a sablonos számszerűségnek, a nyelvi sokszínűség sok ágazatban érték. Az olvasóközönség differenciáltabb, ezért a többnyelvű vagy a módosított kontextusú megjelenés egyben nagyobb esélyt ad a tudományos eredmények disszeminációjára. Ugyanakkor, ugyanazon mű fordítása általában csak egyszer számítható be a tudományometriai összesítésekbe.

A nyelvi és egyéb variánsokban megjelent mű kiadástörténetének regisztrálása bejáródott bibliográfiai gyakorlat, kezelésükre a tudományos adatbázisokban is meg kell találni a megfelelő megoldást. A kifinomultabb adatkapcsolatok alkalmazásainak megtervezését segítheti a nemzetközi könyvtári szervezet által kidolgozott *FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)* metaadat-modell.¹⁷ A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményeivel foglalkozó adatmodell a művek különféle tartalmi és fizikai-megjelenési változatainak absztrakt konstrukcióját vázolja, a koncepciót a konkrét digitális rendszereken alkalmazva lehetővé válhat a művek nyelvi, média, formátum vagy egyéb verzióinak összekapcsolása és áttekinthető megjelenítése (7. ábra). A mű többféle nyelvi vagy közzétételi változata, az idézőkkel együtt a mű szintjén összesítve is megjeleníthető. Az MTMT számára is fontos és megoldandó kérdést jelent az összefüggő rekordok összekapcsolása és az eltérő megjelenési formák kezelhetősége, a tételek egyedi és aggregált nézetű bemutatása. Az ehhez szükséges metaadatok többsége rendelkezésre áll a rendszerben, a fejlesztés csupán két-három mező (címváltozatok, verzió jele) bevezetésével és kisebb strukturális alakítással már megvalósítható.

A BSZ áttekintette és megvitatta az adatmodell MTMT céljaira való alkalmazásának elméleti lehetőségeit, s javasolta a verziók kezelésének és jelölésének gyakorlati kialakítását.

7. ábra Kapcsolt dokumentumok: a változatok kezelésének kiinduló koncepciója az FRBR alapján

Egyéb állásfoglalások, döntések

Az elmúlt időszakban született egyéb kérdésekről hozott állásfoglalásokat, döntéseket, az MTMT rendszere számára javasolt megoldásokat csak felsorolásszerűen foglalom össze:

- A konferenciamegnyilvánulások – a rögzítetlen előadások, preprintek, összefoglalók, cikkek, tanulmányok – az efemer, nem teljes művektől (absztrakt, poszter) a tanulmánykötetekig széles skálán mozognak. Egyes területeken fontos a konferenciaközlemények egy tömbben való megjelenítése, másokon kevésbé jelentős az, hogy egy tanulmány közleménnyé formálódásának folyamatában történetesen egy rendezvénynek is volt több-kevesebb szerepe. A kezdeti, kusza besorolások nagyobb átrendezésen estek át, lényegesen egyszerűsödött a kategorizálás, áttekinthetőbb és világosabban definiált típusok különültek el. Az új meghatározások már életbe léptek, ennek következtében a visszamenőleges átrendezés során a DOI vagy ISBN azonosítóval ellátott kiadványban megjelent konferenciaközlemény a „Könyvrészlet”-hez került, az „Egyéb” típusba pedig mindaz, amihez nem rendelhető hasonló azonosító.
- A BSZ külön csoportja foglalkozott az MTMT-ben az alkotások dokumentálására kialakítandó besorolásokkal és adatelemeikkel. A kialakított koncepció szerint az alkotások kétféle jelleggel jellemezhetők (*műszaki, művészeti*). A művészeti ágban a főbb kategóriák a *tárgy, kép, tér, zene, irodalom*, és az *előadó-művészet*.
- Az elektronikus dokumentumok kezelésének problémái is napirendre kerültek, a helyhez kötött offline (CD, DVD) és az online – távoli hozzáférés szempontjából. Bizonytalan státuszúak a portálokon közzétett anyagok, ugyanakkor új műfajok megjelenésére is számítani lehet, amelyek kezelését meg kell oldani. A BSZ állásfoglalása szerint, aminek nem biztosított a hosszú távú megőrzése és permanens elérése, annak rögzítése nem javasolt az MTMT tételei között. A megőrzés feltételeinek meglétéről akkor lehet szó, ha az elektronikus dokumentumot elhelyezték repozitóriumban vagy más erre kijelölt archívumban, elérhető a kiadói és egyéb tartalomszolgáltatásokon keresztül, vagy a könyvtárak gondoskodnak a tárolásról és biztosítják a hozzáférést. A téma tárgyalása várhatóan tovább folytatódik a változatok és a repozitóriumi anyag kezelésének kérdésköréhez kapcsolódva.
- Döntés született arról, hogy a lexikoncikkeket rugalmasan, szakmai súlyukat mérlegelve lehet-

sen felvinni. Az aprózódást elkerülendő a rövid, kevésbé egyedi szócikkek egyszerűsített módon, összevontan kerülhetnek feldolgozásra. Ha belátható a cikkek mennyisége, ezeket a „Cím” mezőben lehet felsorolni. Ha viszonylag sok cikk készült, akkor ún. koholt címmel (pl. „Atomfizika témájú szócikkek, 12.”) jelölhetők csoportosan, a „Megjegyzés” mezőben pedig utalás történhet a szerző munkájára az adott lexikonban (pl. „A témára vonatkozó összes szócikk a szerző munkája.”) Ugyanakkor a szakmailag jelentősebb kézikönyv önálló összefoglaló tanulmánya vagy fejezete, esetenként új megállapításokat is magába foglaló cikke tanulmány besorolást kaphat.

- Sajátos problémát képez a nem latin betűs művek bejegyzése az MTMT-be: a könyvtári gyakorlatban a következetes, reverzibilitásra törekvő, betű szerinti transliterációs elv érvényesül, szoros szabályzatokkal, szabványokkal, átírási táblázatokkal, amelyek – országoktól és felhasználói körtől függően is mások lehetnek. A BSZ állásfoglalása szerint, az MTMT valamennyi feltöltőjétől (szerzők, kutatók, intézményi adminisztrátorok) nem követelhető meg ezeknek a szabványoknak az ismerete. A külső adatbázisokból betöltött tételek írásmódja rendkívül változatos: a diverzitást rendszerint az angol címfordítással hidalják át, a folyóiratcímek esetében gyakori a latin betűs idegen nyelvű változat, de előfordul transliteráció is. Az MTMT elsődleges célja inkább a tudományometriai nyilvántartás, kutatói életművekre és intézményi teljesítményekre történik keresés, az egységes, speciális tudást igénylő, időigényes kézi transliterációnak kevésbé van jelentősége. Az írásmódok közötti karakterváltás a mai technológiai környezetben automatizáltan is megtörténhet, egyes mezőkben, például a folyóiratok címének törzsadatában, mégis szükség van egységes átíráásra. A javaslatok megemlégették, hogy célszerű volna külön adatmezőt biztosítani az eredeti valamint a szabványosan átírt változat megadására.

Összefoglalás

A BSZ az elmúlt három év alatt tartalmas és sokoldalú munkát végzett. A bizottság tagjai egyéni és szakmai elkötelezettséggel vállalták a kérdések elemzését, elővezetését és tárgyalását, olykor jelentős időt és figyelmet áldozva az összetett kérdések megoldására.

Körvonalazódtak a tudományometriai rendszerezés szempontjából legfontosabb besorolási kategóriák,

megtörtént a közlemények típusát jelölő kifejezések szótárának átdolgozása, jelentősen előrehaladt az összehangolás a szakterületek igényeivel. Sor került az összetettebb publikációtípusok áttekinthetőbb rendezésére és konszenzus született a hivatkozási adatok egységesebb kezeléséről.

Az eredmények fokozatosan alkalmazást nyernek és érezhetővé válnak a rendszer működésében. A besorolási listák karbantartása folyamatos, figyelembe kell venni az újabb igényeket és megválaszolni az újabb kérdéseket. A munka legösszetettebb része talán az egyes szakágazatok követelményeinek összevetése, egyeztetése – vagy éppenséggel megkülönböztetése – és átvezetése az MTMT-be oly módon, hogy a rendszer is kifejezze és kezelni tudja ezeket az elvárásokat. Elvi kérdésekben a bizottság a szakmai állásfoglalások kialakításának a fóruma, s az eredmények olykor a tudományos közösségek különböző szemléletének összehangolására is kihatással vannak. Ugyanakkor a bibliográfiai adatok kezelésénél figyelembe kell venni az egyes tudományterületeken már kialakult értékmérőket és kritériumokat.

A szakbizottság 2013-ban huszonnyolc intézmény küldöttjével és az elnök személyével képviseli a bibliográfiai szakmát az MTMT-nél.¹⁸ A bizottság továbbra is kiveszi a részét a fejlesztésekben és a rendeltetésnek megfelelő bibliográfiai kérdések megoldásában.

Irodalom

(Az internetes dokumentumok elérhetőségének legutóbbi ellenőrzési dátuma: 2013. szept. 22.)

ANDERSSON, Stefan – LEIF, Eriksson – KINGER, Maria – LAKOMAA, Eeva: SVEP, WP1 : recommendations : national format for publication databases (local registers of academic publications). English version 1.2. December 2005.

Functional Requirements for Bibliographic Records: Final Report. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. Amended, corrected, 2009.

<http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>

MAKARA B. Gábor – SERES József: A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) és az MTMT2. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf., 4. sz. (2013), p. 191–195.

Typology of documents/works for bibliography management in COBISS. 10 June 2008. A hálózatról jelenleg elérhető kurrens változat: 11 November 2011.

http://home.izum.si/COBISS/bibliografije/Tipologija_eng.pdf

Jegyzetek

* A cikk az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár és a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége szervezésében, Budapesten megtartott IX. *Informatio Scientifica – Informatio Medicata* konferencián elhangzott előadás szerkesztett, frissített, kibővített változata.

¹ A tagintézményi és állományadatokat az MTMT központi irodája bocsátotta rendelkezésemre.

² A folyamatban lévő fejlesztési projektumról I. MAKARA – SERES.

³ Uo., p. 193.

⁴ Forrás: a BSZ munkaanyagai; az MTMT weboldala, <https://www.mtmt.hu/content/magyar-tudomanyos-muvek-tara>

⁵ Az ülések száma az aktuálisan megoldandó feladatok számával, összetettségével és sürgősségével arányos: 2009-ben három hónap alatt (június-augusztus) 8 találkozó és intenzív e-levelezésen keresztüli egyeztetés, 2010-ben 2, 2011-ben 3, 2012-ben 5, 2013. augusztus végéig 1 BSZ értekezlet volt.

⁶ Az MTMT ideiglenes könyvtáros bizottságának 2009 nyarán közreműködő tagjai: Balázs András (MTA Kutatásszervezési Intézet), Bánhegyi Zsolt (MTA Könyvtár), dr. Dudás Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem), Kmety Andrea (MTA Izotópkutató Intézet, Könyvtár), Lévai Klára (Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Könyvtár), Nagy Zsuzsanna (Budapesti Corvinus Egyetem, Könyvtár), Wolf György (MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet, Könyvtár). Moderátor: dr. Kollár István (BME, villamosmérnök, egyetemi tanár). A kialakított besorolási táblázat a kiinduló adatbázisokban található kifejezések, a felmerült igények, a WoS tipológiája és egyes könyvtári anyagok felhasználásával készült. Felhasznált, jelentősebb külföldi besorolási jegyzékek (Svédország, Szlovénia): ANDERSSON [et al.]: SVEP és Typology of documents/works for bibliography management in COBISS.

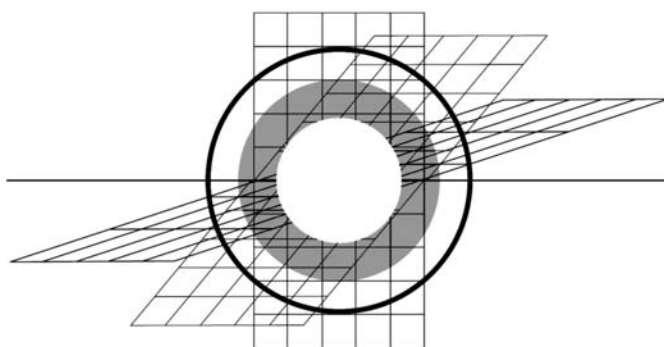
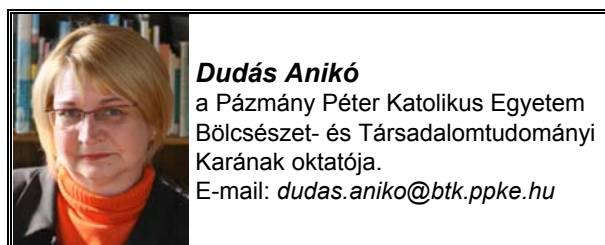
⁷ MTA honlap, Tudományos Publikációs Adattár <http://mta.hu/cikkek/tudomanyos-publikacios-adattar-126114>

- ⁸ Az írás időpontjában érvényes változat: Jelleg, típus, besorolás v3.1 (2013.02.27., módosítás: 2013.04.15.), MTMT honlap, https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_beorolas_v3.1.pdf
- ⁹ Az alkotásokat befogadó felület programozása a cikk írásának idején folyamatban van.
- ¹⁰ elleg, típus, besorolás v3.1
https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_beorolas_v3.1.pdf
- ¹¹ Uo. L. még hozzá: Ajánlás az MTMT számára a tudományos folyóiratokban sajátos megjelenésű rovatokban megjelenő közlemények osztályozásához és kezeléséhez, MTMT honlap, https://www.mtmt.hu/system/files/ajanlas_mtmt_szamara_2012oktober-nyilvanos-v2_0.pdf
- ¹² Jelleg, típus, besorolás, v3.1
https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_beorolas_v3.1.pdf
- ¹³ Vö. MTA III. Matematikai Tudományok Osztálya. Doktori ügyek. A doktori habituszvizsgálat tudománymérési követelményei. MTA honlap, http://mta.hu/iii_osztaly_cikkei/doktori-ugyek-12140103_Habitusvizsgalat_tudomanymeres menüpont.
- ¹⁴ Állásfoglalás a többszörös idézés kezeléséről (2012.03.29.). MTMT honlap, https://www.mtmt.hu/system/files/allasfoglalas_tobbszoros_idezes_kezeleserol_0.pdf
- ¹⁵ Rekordok állapota, érvényesítés, hitelesítés (2013.06.06.). MTMT honlap, https://www.mtmt.hu/system/files/rekordok_allapota_ervenyesites_hitelesites_0.pdf
- ¹⁶ Jelleg, típus, besorolás, v3.1
https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_beorolas_v3.1.pdf. A kurziválás tőlem (DA).

¹⁷ Functional Requirements for Bibliographic Records

¹⁸ A BSZ munkájában részt vevő intézmények és képviselőik 2013-ban: MTMT (Seres József), Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Endrész Katalin), Budapesti Corvinus Egyetem (Nagy Zsuzsanna), Budapesti Gazdasági Főiskola- Pénzügyi és Számviteli Kar (Korom Szilvia Anett), Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Schnitzler Klára), Debreceni Egyetem (Rácz Ildikó), Dunaújvárosi Főiskola (Garbaczné Rapcsák Rita), Eötvös József Főiskola (Majorné Bodor Ilona), Eötvös Loránd Tudományegyetem (Szabó Panna), Kaposvári Egyetem (Buzási Éva), Károly Róbert Főiskola (Göröcsné Orsó Ágnes), Kecskeméti Főiskola (Tóth-Deák Szilvia), Magyar Tudományos Akadémia és Kutatóintézetei (Vasvári Lilian, Wolf György), Miskolci Egyetem (Tóth Henrietta), Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (Lévai Klára), Nemzeti Közszolgálati Egyetem (dr. Horváthné Tóth Zsuzsanna), Nyíregyházi Főiskola (dr. Bordé Katalin), Nyugat-magyarországi Egyetem (Tompa Mónika), Pannon Egyetem (Zsiborács Judit), Pázmány Péter Katolikus Egyetem (dr. Dudás Anikó), Pécsi Tudományegyetem (Bertáné Németh Ágnes), Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola (Török Beáta), Semmelweis Egyetem (Hegedűs Anikó), Széchenyi István Egyetem (Lencséné Bogár Anikó), Szegedi Tudományegyetem (dr. Keveházi Katalin), Szent Átanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola (Gánicz Endre), Szent István Egyetem Gödöllő (Orbán Éva). Elnök: dr. Keveházi Katalin.

Beérkezett: 2013. IX. 22-én.

Barna Marianna

Útban a Web 2.0-ás felsőoktatási könyvtárak felé

Válaszadás kihívásokra, fejlődési tendenciákra a szabad tudásáramlás szolgálatában

Megismerni a jelent, és meglátni a jövőt...
(A szerző)

A 21. század a kihívások százada. A változásoknak köszönhetően ma már nem az információhordozó az elsődleges, hanem maga az információ, a tudás, illetve az ahhoz vezető út. Az, hogy egy információ hogyan juthat el a leggyorsabban, a leghatékonyabban a használóhoz. Ennek megfelelően a könyvtárak és a könyvtárosok szerepe megváltozott. Meg kellett tanulni együtt élni az újdonságokkal és persze használni őket. Olyan szolgáltató könyvtárakra, tudástárakra, információs központokra lett szükség, melyek középpontjában a használók állnak, és amelyek minőségre, pontosságra, gyorsaságra és naprakészségre törekednek. A felsorolt elvárásoknak a tapasztalatok alapján leginkább a mind több és több online szolgáltatással, virtuális terek megalkotásával, web kettős közösségi megoldásokkal lehet megfelelni.

Bevezetés

Korunk egyik rendkívül divatos kifejezése, a Web 2.0. A fogalmat sokan, sokféle dologra és sokféleképpen használják, de hogy igazából mit is jelent, azt csak kevesen értik, vagy éppen tudják. Nincs pontos, általánosan elfogadott definíciója. A szakirodalom is inkább a jellemzőit, a vele kapcsolatban felállított attitűdöket, valamint a benne található eszközöket és alkalmazásokat igyekszik felsorolni. [1]

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének 45. Vándorgyűlésén elhangzott előadás éppen ezért egyrészt a Web 2.0 és a könyvtártudomány területén elterjedt Könyvtár 2.0 szerteágazó fogalomrendszerét igyekszik feltérképezni és egységes rendszerbe foglalva bemutatni, másrészt törekszik a könyvtárak változó szerepköréhez igazodó új szolgáltatások ismertetésére, illetve a felsőoktatási könyvtárakkal szemben támasztott új igények és lehetőségek megválaszolására.

Az internet fejlődése – Web 2.0

A web hosszú utat tett meg, míg eljutott a ma is tapasztalható technikai szintre:

- PC korszak,
- Web 1.0,

- Web 2.0,
- Web 3.0,
- Web 4.0.

A fejlődés folyamatában az együttműködési szintekben, valamint a tartalmakhoz történő hozzáférés technikáiban lezajlott változások a legjelentősebbek. [2]

A nagyközönség a Web 2.0 fogalmával első ízben az O'Reilly Media 2004-es konferenciáján találkozhatott, ahol a verziószámmal szerették volna kifejezni, hogy a weben olyan radikális fejlesztések mennek végbe, amelyeknek már érdemes új nevet adni. [3] Az elnevezés a konferencia után Tim O'Reilly-nek köszönhetően villámgyorsan elterjedt. Legfontosabb hívószavai: nyitottság, közösség, internet-generáció, tudásmegosztás, szabad tudásáramlás, közösségi tartalom-előállítás, aktív részvétel, kommunikáció, új megjelenési formák. [4]

Az új webes lehetőségek jellemzői:

- annál jobb, minél többen használják;
- használatuk során bárki próbálkozhat tartalmak létrehozásával;
- a létrehozott tartalmakat pedig fel lehet tenni közös oldalakra a közösségi gondolkodás megteremtésének, valamint tudásvagyon megalkotásának érdekében. [5]

1. ábra **Web 2.0-val kapcsolatos fogalmak címkefelhőben**

A passzív internetezők tehát önszerveződő közösségek aktív tagjaivá válnak. A web nyitott közösségi szintérré alakul át, teret engedve így az innováció, a kibontakozás és az értékteremtés számára. [6]

A Web 2.0-ás szolgáltatások típusai

1. Közösségi alapú tartalomszolgáltatások

1.1 Fórum

Véleménymegosztó szolgáltatás, amelyben bárki szabadon hozzászólhat az adott témához és elolvashatja mások véleményét.

1.2 Levelezési lista

Csoportos információszórás. Lényege, hogy az üzenetet elég egyetlen címre továbbítani, mert onnan a rendszer az előre rögzített címekre automatikusan továbbküldi (pl. *Google csoport*).

1.3 Blog

Tartalommegosztás, információtovábbítás, kommunikáció. Blogok csoportosítása: eszközök és formátumok szerint (podcast, fotóblog, videoblog, mikroblog), tartalom szerint (személyes, közös, blogregény, hírblog, tematikus, leírásblog, elmélkedő, haverblog, politikai, vállalati, komplex, spamblog), közönség szerint (széles közönséghez szóló, szűkebb csoporthoz szóló).

1.4 Linkgyűjtemény

Linkek összegyűjtése, elmentése, megosztása, kategorizálása, osztályozása és keresése az interneten (pl. *Delicious, Furl, Digg*).

1.5 E-portfólió

Olyan dokumentumgyűjtemény, amely valamely személy hosszabb idő alatti fejlődését, vagy a folyamat végére elért eredményeit dokumentálja, esetleg mind a két értelmezést tartalmazza vagy megengedi. [7]

2. Közösségszervező és közösségi kapcsolatokat menedzselő oldalak

Az ilyen portálok célja elsősorban a különböző közösségeknek a létrehozása és fenntartása. Segítik az információk összegyűjtését és megosztását, valamint a közösségi kapcsolatok építését. Ezekon az oldalakon keresztül a felhasználók megélhetik a valahová tartozás élményét és azt az érzést, hogy van kire számítani (pl. *Facebook, Iwiw, MyVip, MySpace*). [8]

3. Közösségi tartalom-előállítók, tartalommegosztók

3.1 Wiki

Közösségi környezet a weben, amely lehetővé teszi, hogy egy közösség együttesen alkosson különböző tartalmakat.

3.2 E-learning – tanulás a világhálón keresztül

Információs tartalmak által életre hívott, összetett oktatási paradigma, amely ötvözi a tanítás folyamatának az információs és kommunikációs technológiával támogatott, formailag, tartalmilag és módszertanilag is újszerű formáit. Ilyen értelemben magában foglalja a számítógéppel támogatott tanulást, a hálózati alkalmazások által segített tanulási folyamatot, illetve a távoktatás lehetőségeit. [9]

3.3 Fájlmegosztó

Zene, film és egyéb fájlok megosztását támogató szolgáltatás.

3.4 Képmegosztó oldal

A képmegosztó portálok lehetővé teszik, hogy a felhasználók megoszthassák képeiket. Lehetőség van a közzétett fotók kommentálására, értékelésére is (pl. Flickr, Picasa).

3.5 Videomegosztó portál

A videomegosztó oldalak lehetővé teszik, hogy a felhasználók megoszthassák a mozgóképeiket. A felvételek kommentálására és értékelésére ebben az esetben is van lehetőség (pl. YouTube).

4. Egyéb

Hírcsatorna

A szolgáltatás segítségével lehetőség van arra, hogy adott weboldalra felkerült hírekről a felhasználók automatikus jelzést kapjanak, mentesítve őket attól, hogy a különböző, számukra érdekes honlapok változását folyamatosan figyeljék (pl. RSS).

Könyvtár 2.0

Minden, főleg az internetet intenzíven használó tudományterület találkozott már valamilyen szinten

azokkal a kihívásokkal, amelyeket a Web 2.0-ás alkalmazások sokasága jelent. [10] Az újonnan megjelenő változásokra reagálva a könyvtáros szakma, a könyvtártudomány igen hamar megalakította a saját fogalmát, a Könyvtár 2.0-át. A kifejezést – Library 2.0 – Michael Casey használta először az úgynevezett Library Crunch blogon, 2005-ben. [11]

Maness meglátása szerint, és ahogy a 2. ábrán látható címkefelhő is mutatja, a 2.0-ás könyvtár nem más, mint „az interaktív, az együttműködésen alapuló, illetve a multimédia-technológiák alkalmazása a webes könyvtári szolgáltatásokban és gyűjteményekben”. A könyvtárak tehát csatlakoztak az új generációs web által kiváltott társadalmi mozgalomhoz, és a kifejezés lényegében egy mash-up, hibridizáció a hagyományos könyvtári és az újszerű webes szolgáltatások között. [12]

Továbbra is szükség van a hagyományos könyvtári terekre és a szolgáltatásokra – igaz, egy kicsit másképp. A könyvek illatára és a könyvtárosok szakértő segítségére. Az információk hatalmas áradatában ugyanis nélkülük nem lehetne biztonságosan eligazodni. De mindemellett szükség van a modern eszközök bevezetésére és az új kérések, elvárások teljesítésére is.

2. ábra Könyvtár 2.0-val kapcsolatos fogalmak címkefelhőben

3. ábra Helsinki Egyetemi Könyvtár

A hibridizációból kialakult igények (3. ábra):

- Új, tágas és világos modern könyvtárpéletek multimédiás termekkel.
- Meghosszabbított, akár 24 órás nyitvatartási idő – automatizált könyvtári szolgáltatásokkal.
- Számítógépes laborok működtetése.
- Kávézók üzemeltetése.
- Olvasósarok.
- Rendezvények szervezése.
- Mobil alkalmazások.
- Üzenetek küldése a használóknak.
- Online katalógusok használata.
- Adatbázisok távoli elérése és személyre szabása.
- Szabadon elérhető repozitóriumok.
- E-könyvek.
- Közösségi tanulási terek és kutatószobák felállítása akár fizikailag, akár virtuálisan.
- Könyvtárhasználati képzések.

Web 2.0 a felsőoktatási könyvtárakban

A technikai fejlődésből természetesen a felsőoktatási könyvtárak sem maradhatnak ki. Sőt. Szinte általános követelmény velük szemben az újítások kezdeményezése és azok első bevezetése. A felelősségük ugyanis óriási. Ezek az intézmények kiemelkedő szerepet töltenek be a fiatal felnőttek nevelésében és képzésében, szakemberek és

tudósok kinevelésében, valamint az élethosszig tartó tanulás folyamatának segítségével. Felhasználók elsősorban azok a fiatalok, akik idejük legnagyobb részét bizony az interneten töltik. Tehát ott kell őket megfogni és a sokféle lehetőség közül a legjobb szolgáltatásokat bevezetni, kialakítani. Természetesen nincs legjobb megoldás. Ami az egyik könyvtárban működik, az nem biztos, hogy máshol is fog, hiszen a könyvtárak és felhasználók eltérők.

A Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban az alábbi web kettős lehetőségek állnak rendelkezésre a hallgatók és a könyvtárhasználók számára (4. ábra):

Interaktív honlap

A portál segítségével a könyvtárhasználók és az érdeklődők első kézből értesülhetnek az intézménnyel kapcsolatos hírekről, eseményekről, ugyanakkor saját maguk végezhetnek el bizonyos kölcsönzéssel kapcsolatos műveleteket. A honlap elemei és web kettős jellemzői:

- figyelemfelhívó animációk,
- online hírek és események,
- hírlevél,
- könyvtári galéria,
- személyre szabható adatbázisok,

4. ábra A Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár honlapja

- animált könyvajánlók,
- online szolgáltatások,
- kapcsolatfelvétel a könyvtár munkatársaival,
- RSS.

Online hírek és események, animált könyvajánlók

Elősegítik, hogy az olvasók megismerhessék a könyvtár szolgáltatásait, rendezvényeit, új beszerzéseit. A könyvtár a saját események bemutatásán túl törekszik arra, hogy egyéb könyvtári események ismertetésével bepillantást engedjen az egész szakma életébe.

E-szolgáltatások

Az igen népszerű online szolgáltatás keretében lehetőség van hosszabbításra, könyv és folyóirat előkészítetésére, könyvtáros kérésére, könyvtárközi kölcsönzés indítására, beszerzési javaslatok elküldésére, hibabejelentésre. A szolgáltatás Moodle alapon működik. Használni az egyetemi azonosítókkal lehet.

Könyvtári hírlevél (5. ábra)

5. ábra Könyvtári Hírlevél

Bevezetésével a használók a könyvtári portál meglátogatása nélkül is tájékoztatást kapnak az újdonságokról, változtatásokról. A hírlevelek meghatározott időnként automatikusan generálódnak és kerülnek kiküldésre a felhasználók által megadott e-mail címekre.

E-learning

Az e-learning rendszer működtetésével és e-portfólió használatával a könyvtár széles körűen tudja támogatni az egyetem oktatási és tanulási tevékenységét, a virtuális tanulást és a könyvtári szolgáltatásnyújtást: tanórák, tananyagok, feladatok, vizsgák, tanulói közösségek, közösségi tartalom-előállítás és tudásmegosztás.

Könyvtári wiki

A könyvtári wikit könyvtárunk elsősorban a belső kommunikáció biztosítására használja. Munkatársak tájékoztatása, fórumok szakmai kérdésekről, beszámolók rendezvényekről, szabályzatok, szakmai anyagok, videók, események, képek, a könyvtár egész élete.

Szent István Archívum

A Szent István Archívum (SZIA) a könyvtár által működtetett adatbázis, repozitórium. Célja, hogy e-forrásként szolgálja a szabad tudásáramlást, a tudásmegosztást. Üzemeltetését a könyvtár az úgynevezett Jadox elektronikusdokumentum-kezelő rendszer megvásárlásával és alkalmazásával biztosítja.

A könyvtár adatbázis-gyűjteményei:

- SZIA Archívum
A Szent István Egyetemen keletkezett képek, illetve az Egyetemi Könyvtár által őrzött régi könyvek elektronikus változatait tartalmazza.
- SZIA PhD
A Szent István Egyetem valamely doktori iskolájában doktori fokozatszerzés céljából elkészült PhD dolgozatokat, valamint azok magyar, illetve idegen nyelvű téziseit tartalmazza, teljes szöveggel. A PhD repozitórium célja, hogy összegyűjtse, archiválja és szolgáltatassa a Szent István Egyetem valamely doktori iskolájában megvédett doktori disszertációkat és az azokhoz tartozó téziszüzeteket. A repozitóriumban mindezt egy helyen, könnyen kezelhető felületen szolgáltatjuk, keresési és böngészési felületeket biztosítunk.
- SZIE Fulltext

A Szent István Egyetemen hallgatói, illetve oktatói, kutatói jogviszonyban álló személyeknek a jogviszony időtartama alatt, az egyetemen végzett tudományos tevékenységük kimeneteként előálló publikációk, közlemények teljes szövegű változatainak gyűjteménye.

Hivatkozások

- [1] LÁDI László: 2.0 – a weben és a könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. köt. 9. sz. 2008. p. 416.
- [2] LÁDI László: Könyvtár 2.0. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 17. köt. 2. sz. 2008. p.18.
- [3] TÓTH Máté: Online közösségi terek használóknak és könyvtárosoknak: könyvtár 2.0 alkalmazások Norvégiában. = Könyvtári Figyelő, 54. köt. 2. sz. 2008. p. 266.
- [4] LÁDI László: 2.0 – a weben és a könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. köt. 9. sz. 2008. p. 20.
- [5] DRÓTOS László: Webkettes szolgáltatások az egyetemi könyvtárak honlapján. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. köt. 8. sz. 2010. p. 350.
- [6] TÓTH Erzsébet – SZÁSZ Péter: Web 2.0 – tudásmenedzsment. = Könyvtári Figyelő, 56. köt. 3. sz. 2010. p. 439.
- [7] FALUS Iván – KIMMEL Magdolna: A portfólió. Budapest: Gondolat Kiadó, ELTE PPK Neveléstudományi Intézet, 2009. p.11. ISBN 978-963-693-120-9
- [8] LÁDI László: Könyvtár 2.0. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 17. köt. 2. sz. 2008. p.21.
- [9] KŐFALVI Tamás: e-tanítás: Információs és kommunikációs technológiák felhasználása az oktatásban. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. p. 33. ISBN 963 19 5846 9
- [10] LÁDI László: 2.0 – a weben és a könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. köt. 9. sz. 2008. p. 420.
- [11] TÓTH Máté: Könyvtár 2.0 vagy Könyvtár III.: visszavenni az irányítást. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. köt. 10. sz. 2011. p. 453.
- [12] DRÓTOS László: Webkettes szolgáltatások az egyetemi könyvtárak honlapján. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. köt. 8. sz. 2010. p. 350.

Irodalom

DRÓTOS László: Webkettes szolgáltatások az egyetemi könyvtárak honlapján. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. köt. 8. sz. 2010. p. 350–353.

FALUS Iván – KIMMEL Magdolna: A portfólió. Budapest: Gondolat Kiadó, ELTE PPK Neveléstudományi Intézet, 2009. 168 p. ISBN 978-963-693-120-9

KŐFALVI Tamás: e-tanítás: Információs és kommunikációs technológiák felhasználása az oktatásban. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. 117 p. ISBN 963 19 5846 9

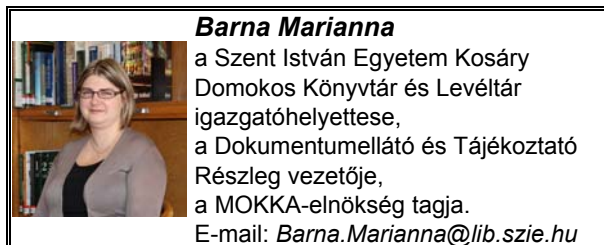
LÁDI László: 2.0 – a weben és a könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. köt. 9. sz. 2008. p. 415–423.

LÁDI László: Könyvtár 2.0. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 17. köt. 2. sz. 2008. p. 16–29.

TÓTH Erzsébet, Szász Péter: Web 2.0 - tudásmenedzsment. = Könyvtári Figyelő, 56. köt. 3. sz. 2010. p. 439–446.

TÓTH Máté: Könyvtár 2.0 vagy Könyvtár III.: visszavenni az irányítást. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. köt. 10. sz. 2011. p. 452–455.

TÓTH Máté: Online közösségi terek használóknak és könyvtárosoknak: könyvtár 2.0 alkalmazások Norvégiában. = Könyvtári Figyelő, 54. köt. 2. sz. 2008. p. 265–280.

Digitalizált metszetek az online katalógusban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárában

A budapesti *Egyetemi Könyvtár* összességében mintegy 8000 egység metszete az ország egyik leggazdagabb és legrégebb történeti, művelődés- és irodalomtörténeti forrásgyűjteményének része.

Első, a kor szakmai színvonalának megfelelő, analitikus katalógus a metszetekről, a könyvtár új épületbe történt átköltözését követően (1876) készült. A főként XVIII., XIX. századból származó arckép, illetve tájkép és egyéb illusztráció között azonban akad jóval korábbi, XVI. századi rézmetszet (pl. Hieronymus Wierix) is.

Az előző integrált könyvtári rendszerben ugyancsak készült leírás a metszettár egy részéről, jelzeteleése azonban nem volt egységes, formai és tartalmi elemei megértek a kiegészítésre, cserére. Ehhez a munkához mozgósított a könyvtár egy másfél millió Ft értékű támogatást, melyet az NKA Közgyűjtemények Kollégiumától pályázati úton kapott. Az 5000 dokumentum digitalizálására, a MARC21 szabvány szerinti leírására az ALEPH integrált adatbázisban, valamint internetes közzétételére kiírt feladatok megvalósítását, az INFODOK pályázatnyertesként végezhette el.

A digitalizált metszetek bekerültek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárába (EDIT). A lépésről lépésre összehangolt előkészítő, szerkesztő munka eredménye, hogy a zömmel európai történelmi személyekről, írókról, filozófusokról, művészekről készített portrék (kis részben pedig térkép, tájkép, látkép, épületábrázolás stb.) digitalizált képe végre összekapcsolható lett az elektronikus katalógusban az egységes szempontrendszer szerint elkészített bibliográfiai leírással. A Metszet gyűjtemény az EDIT-ben (edit.elte.hu) az Egyetemi Könyvtár Különgyűjtemények nevű kategóriája alatt található.

Egyetemi Könyvtár

Levéltári ismeretek megjelenése könyvtárhasználati képzések során

A felsőoktatásban megvalósuló könyvtárhasználat-kurzusok a könyvtári katalógusok használata, a könyvtári információkeresés elsajátítása mellett alapvető kutatómódszertani ismereteket is igyekeznek átadni. Intézményünk több közgyűjteménytípust magában foglal, így a könyvtárhasználati képzések során a levéltári ismeretek átadása is szerepel. Az alábbi írás röviden bemutatja a könyvtárunkban megvalósuló könyvtárhasználati kurzusok általános tematikáját, ezen belül a levéltári órák témaköreit és feladatait.

Bevezetés

Gödöllőn, a *Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban* abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a könyvtárhasználati órák egy része, teljes féléves, heti kontaktórák keretében zajlik, ezáltal nem csak félévente egy alkalommal tudjuk a legszükségesebb ismereteket átadni a hallgatóknak. Szabadon választhatjuk meg a tematikát, az alapvető könyvtárhasználati ismeretektől az intézmény sajátosságait bemutató órákon át az információs írástudásig. Hasonlóan szabadon dönthetünk a képzési formákat illetően is, így igyekszünk kiaknázni az intézményünk által üzemeltetett elektronikus oktatási keretrendszer, a Moodle nyújtotta lehetőségeket, valamint a személyes találkozás előnyeit.

A levéltári ismeretek oktatásának indokoltsága

A könyvtárhasználati képzések során az információkeresés alapjait, a legfontosabb kutatómódszertani ismereteket igyekszünk átadni. A tudományos kutatás során bármely típusú közgyűjteményből, bármely típusú dokumentum használható. Ez indokolja, hogy – bár a képzés során a hangsúly a könyvtárakon van – megjelennek benne további közgyűjtemények, így a levéltár is. Mivel intézményünk integrált közgyűjteményi szolgáltatóhely, ezért az oktatás során a könyvtár mellett a levéltári kutatás szerepel kiemelten, annak alapjait sajátítják el a hallgatók. Az elsődleges források megkeresése és felhasználása, a források összehasonlítása, a forráskritika alkalmazása, a kutatásnak megfelelő közgyűjtemény – ezen belül könyvtár- vagy levéltártípus – kiválasztása mind fontosak és meghatározók egy tudomá-

nyos kutatás során. Azonban mindezen ismeretek nemcsak a tudományos, hanem a hétköznapi életben is felhasználhatók.

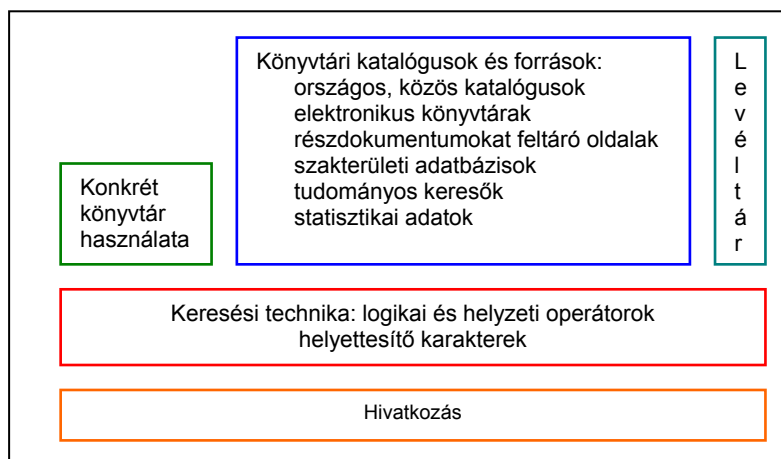
A könyvtári képzésekben előforduló témakörök felépítését az 1. ábra szemlélteti. Az ábra alsó részén azok a témakörök szerepelnek, amelyek a képzés helyétől és idejétől függetlenül minden képzési alkalmon megjelennek. (Kivéve a könyvtár fizikai tereit és alapvető szolgáltatásait bemutató könyvtári sétát.) A felső részen látható tematikai egységek a képzés helyszínétől és a rendelkezésre álló időkerettől függően kerülnek elő a képzési alkalmak során. Például a konkrét könyvtárhasználatára vonatkozó információk, annak terei és elektronikus katalógusában történő keresés csak akkor jelenik meg, ha a képzés helyszíne megegyezik a könyvtár működési helyével. Az ábra nem szemlélteti az egyes témakörök részletességét és a képzés során megjelenő hangsúlyát sem, amelyek függenek a rendelkezésre álló időkerettől is.

A levéltáraknak a könyvtári képzési tematikába történő beemelését indokolja az a felfogás is, amelyet *Nagy Attila* többkönyvű oktatásnak nevezett. Alkalmazható, sőt alapfeltétele a tudományos kutatásnak ez a könyvtár-pedagógiában megjelenő szemlélet, amelynek lényege, hogy az oktatás-nevelés igényli több forrás alkalmazását.¹

A felsőoktatási könyvtárak képzési tevékenysége nagy hagyományokkal rendelkezik, míg a levéltárak esetében ez újabb területnek számít. A 2009-ben elfogadott szolgáltató levéltár-stratégia koncepciója azonban a levéltárak nyitását hozta el. A koncepció 2.6 pontja a levéltári feladatok szolgáltató jellegének fejlesztését tartalmazza, a kutató- és

ügyfélszolgálat mellett az információközvetítést. Az információközvetítés „keretében a levéltárak oktatási, nonformális képzési, valamint PR és marketing tevékenységét szükséges fejleszteni”² [kiemelés a stratégiában]. Az oktatási tevékenység célcsoportjai között szerepelnek felsőoktatási intézmények hallgatói, míg a megvalósítás módjaként a levéltári pedagógiát, a hagyományos információ-

közvetítést és a multimédiás eszközök alkalmazását tüntették fel. A stratégia mentén a levéltárak kiemelten bekapcsolódnak az oktatásba, az egyes levéltárak oktatási anyagokat, képzési programokat, oktatócsomagokat készítenek pedagógusok számára. A 2. ábra a stratégiában szereplő táblázat, azon kiemelve az oktatáshoz kapcsolódó elemeket.

1. ábra A könyvtári képzések során előforduló témakörök egymásra épülése (Forrás: saját szerkesztés)

„A szolgáltató levéltár” stratégiai koncepciója

2.6. A levéltári feladatok szolgáltató jellegének fejlesztése

- Kutatószolgálat
- Ügyfélszolgálat
- **Információközvetítés**

Információközvetítés		
Az iratokban felhalmozott ismeret- és tudásanyag bemutatása és közvetítése, amely révén növelhető a levéltárak ismeretsége és társadalmi presztízse		
Oktatáshoz kapcsolódó tevékenység	Nonformális képzéshez kapcsolódó tevékenység	PR- és marketing tevékenység
Társadalmi célcsoportok: <ul style="list-style-type: none"> – felsőoktatási intézmények hallgatói; – középiskolai és általános iskolai tanulók; – tanárok 	Társadalmi célcsoportok: <ul style="list-style-type: none"> – közművelődési intézmények, civil szervezetek, egyesületek, társulatok, klubok, érdeklődők, az élethosszig tartó tanulás (LLL) programjában résztvevők. 	Célja: <ul style="list-style-type: none"> – a történelmi múlt kommunikálása minden társadalmi célcsoport számára.
A megvalósítás módja:		
A levéltári pedagógia, a hagyományos információközvetítés és multimédiás eszközök alkalmazásával		
Történelem órák, előadások, szemináriumok, helytörténeti vetélkedők és más tudásalapú foglalkozások tartása, krónikairás, helytörténetírás, oktatási szemléltető segédletek készítése.	Felhasználóbarát WEB-portálok kifejlesztése, felhasználói aktivitáson alapuló online kutatási lehetőségek, elektronikus helpdesk biztosítása a levéltár részéről megteremtése (ld. a MOL programját) stb.	Közvetlen és folyamatos kapcsolattartás a médiával, a médiában való közvetlen megjelenés lehetőségének kimunkálása. A levéltári menedzsment meghonosítása és kiegészítése PR marketing szakemberekkel.

2. ábra Az oktatási tevékenység megjelenése „A szolgáltató levéltár” stratégia koncepciója című dokumentumban

(Forrás: „A szolgáltató levéltár” stratégia koncepciója. p. 9.

http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_leveltar_strat_konc_090616.pdf Utolsó elérés: 2013. szept. 14.)

Intézményünkben, a Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban a könyvtárhoz kapcsolódóan többféle oktatási alkalom és forma fordul elő. Az oktatási alkalmakra a sokféleség jellemző, mind a helyszín, a rendelkezésre álló időkeret, a hallgatói létszám és a képzési szint tekintetében. Az egyes szakok tantervébe illesztett kurzusok mellett egyedi, oktatói kérésre tartott képzések is előfordulnak, valamint rendezvényeinken is bővíthetik könyvtári ismereteiket a résztvevők.

Jelen írásban részletesen a jellemzően BA szakon előforduló, a szak tanrendjébe illesztett, heti kontaktórával rendelkező teljes féléven keresztül zajló könyvtárhasználati kurzus tematikájából egy speciális órát szeretnék bemutatni: a levéltári órákat, amelyeket *Kissné Bognár Krisztina* levéltárvezető állított össze.

A levéltári órák témakörei

Mivel a levéltári órák a könyvtárhasználat tematikájába illeszkednek, építenek a hallgatók ott szerzett ismereteire, és kiegészítik azokat. A hallgatók a könyvtár használatához, az információkereséshez, a könyvtári információkereséshez szükséges ismereteik birtokában jutnak el a levéltári órához. Ezeket az ismereteiket felhasználják és szembeállíthatják a levéltári információkeresés, az elektronikus repertóriumokban való keresés során. Az eredeti források megkeresése, a megbízható információ kiválasztása, a forráskritika szintén hangsúlyosak mindkét közgyűjtemény forrásainak használata közben.

Feladatunkat nehezíti, hogy a hallgatók előzetes ismeretei a levéltárakról minimálisak, mindössze néhányan jártak már levéltárban, nem ismerik azok gyűjtőkörét, dokumentumtípusait és szolgáltatásait sem. A levéltári órák tematikája épp ezért a levéltár könyvtárral és múzeummal szemben történő meghatározásával kezdődik. A levéltár definiálása után az irat fogalma és útja, a levéltárak típusai és feladatai, majd rövid történeti áttekintést követően az egyetemi levéltárak speciális jellemzői, végül a levéltári térben tett látogatás zárja az órát.

A rendelkezésünkre álló időben keverjük a különböző módszereket, az előadás mellett szemléltető eszközök (fényképek, repertórium, érdekesebb iratok) kerülnek elő. Az alkalmakon az alábbi kompetenciák fejlesztését tűztük ki célul: közgyűjtemények fogalmának ismerete, szellemi munka techni-

kája, forráskritika, dokumentumismeret, szaknyelv ismerete, papíralapú források használata, kritikus gondolkodás.

A levéltári órák első részében a levéltárak meghatározása, a többi közgyűjteménnyel összehasonlított definiálása történik. A hallgatók által ismertebb múzeummal és könyvtárral szemben történő meghatározás segíthet elhelyezni és körülhatárolni a levéltárakat, azáltal, hogy tudunk kapcsolódni előzetes ismereteikhez. A levéltár fogalmának meghatározása után további, a levéltárakhoz kapcsolódó alapfogalmak kerülnek szóba. Az irat, iratfolyóméter, fond és állag kifejezések elengedhetetlenek egy levéltárban végzett kutatás során. A levéltárak típusai, a köz- és magánlevéltár, ezen belül az általános, az állami szaklevéltárak, a települési és köztestületi levéltárak sajátosságai által a levéltárban gyűjtött irattípusok, a levéltárakban kutatható és fellelhető adatok és információk is meghatározásra kerülnek. A levéltárak feladatait bemutató órarészben kiemelten szerepelnek a levéltári kutatás során használható gyakorlati ismeretek. A levéltárak ügyfélszolgálati feladatai, a gyűjteményeket röviden ismertető repertóriumok, fond- és állagjegyzékek, ezek jellemzői, a bennük való keresés mind elengedhetetlen információ egy későbbi kutatás megkezdéséhez. Míg a könyvtárhasználat során a hivatkozás, az idézés témakör esetében a szerzői jog, addig a levéltári kutatásoknál alapvetően meghatározók a személyiségi jogok. Ehhez kapcsolódóan a hallgatókat megismertetjük a kutatás törvényi feltételeivel is.

A levéltárak rövid történeti áttekintése során a magyar levéltártörténet kiemelkedő pontjait és eseményeit villantjuk fel, kiegészítve érdekességekkel, művelődéstörténeti ismeretekkel. A rövid magyar levéltártörténet kapcsán az egyetemi levéltárak kerülnek szóba részletesebben. A levéltár-alapítások és alapítási kísérletek, az egyetemi levéltárak speciális gyűjtőkörének, a forrás- és irattípusok áttekintése mellett a konkrét, intézményi levéltárak szerepelnek. Az intézmény, a Szent István Egyetem levéltárai kapcsán az egyetem története, jogelőd-intézményei, azaz az intézményi levéltárban kutatható és hozzáférhető anyag részletesebben is említésre kerül.

Az órát érdekesebb dokumentumok bemutatása és levéltári séta zárja. A bemutató során a hallgatók célzottan szembesülnek a levéltárak könyvtáraktól eltérő dokumentumtípusaival és raktározási rendjével.

A szűk időbeli keret nem teszi lehetővé a részletesebb ismeretek átadását, így az órákon csak a legfontosabb, leglényegesebb ismeretek hangzanak el. Az alkalmak során igyekszünk kiemelni a praktikumot, a gyakorlati használatot, valamint a témakör érdekesebb, figyelemfelkeltőbb elemeit, amelyek jobban rögzülnek. A részletes tananyag, kiegészítő és ajánlott irodalom az elektronikus oktatási keretrendszerben, a Moodle-ban található, amelynek felépítését a 3. ábra mutatja be.

A levéltári ismeretekhez kapcsolódó feladatok

Az órán a hallgatók feladatokat nem kapnak, de a kontaktórán kívüli időben több típusú, a levéltárhoz kapcsolódó gyakorlatot végeznek el. Ezek a feladatok a kurzus félévi értékelésében is megjelennek, ott a könyvtárhasználati témakörökkel azonos súllyal szerepelnek.

A feladatok típusai az alábbiak:

- önellenőrző kérdések
- egyéni munka – információkeresés levéltári honlapokon
- tesztkérdések
 - a levéltár témakörével kapcsolatos elméleti kérdések
 - a levéltár használatához kötődő gyakorlati kérdések.

A kurzusok levéltári egységéről konkrét visszajelzést nem kérünk és még nem is kaptunk, így mindössze az órák során elhangzott kérdések és a félév végi asszociációkban megjelenő levéltárra utaló kifejezések tekinthetők annak.

A levéltári ismeretek megjelenése az órákon kívül

A levéltári ismeretek átadása nem csak a hagyományos órai keretek között, órarendbe illesztett könyvtárhasználati alkalmakon történik. A levéltárra vonatkozó információk tanórán kívül megjelennek a könyvtári sétákon, például az elsős hallgatóknak tartott Gólyasétán, a Kutatók Éjszakája és Múzeumok Éjszakája, valamint a Nyitott Levéltárak rendezvényein.

Több program visszatérő eleme a könyvtári terek és szolgáltatások bemutatása. Bár ekkor a bemutató helyszíne nem levéltári tér, hanem a könyvtár olvasóterme, az egyik itt elhelyezett tárlóban folyamatosan a levéltárhoz kapcsolódó kiállítás látható, így a séta során röviden a levéltár és gyűjtőköre, szolgáltatásai is említésre kerülnek. Emellett a Nyitott Levéltárak rendezvényei során kiemelten a levéltár és szolgáltatásai a téma, így ekkor is alkalmunk adódik levéltári ismeretek, az önálló kutatás, a szellemi munka technikájához szükséges tudás átadására.

Levéltár

A levéltári óra célja

A levéltári órán elérendő kompetenciák

Tananyag:

- Levéltári ismeretek - órai vetítés
- SZIE KDKL levéltár
- Magyar Országos Levéltár (MOL)
- Budapest Főváros Levéltára
- Pest Megyei Levéltár
- BME OMIKK levéltár
- Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Levéltára
- Ajánlott irodalom a témában
- Források a témával kapcsolatban

Feladatok:

- A levéltár óra ellenőrző kérdései
- Kérdések a levéltárakkal kapcsolatban
- Levéltári teszt

3. ábra A levéltár témakörének megjelenése az elektronikus keretrendszerben

Összegzés

Intézményünk integrált közgyűteményi szolgáltatóhelyként nemcsak könyvtárat, hanem levéltárat is magában foglal, így a képzési alkalmak során mindkét közgyűteményhez kapcsolódó ismereteket igyekszünk átadni. Az órarendbe illesztett könyvtárhasználati órák során, valamint a könyvtár egyéb rendezvényein mind a könyvtári, mind a levéltári ismeretek megjelennek.

Reméljük, hogy a képzések hatására a hallgatók bátrabban mernek a hagyományosabbnak tekintett könyvtári források mellett levéltári iratokat is használni, kritikus szemlélettel megvizsgálni és összehasonlítani a rendelkezésükre álló információkat.

Irodalom

- ¹ NAGY Attila, idézi Dömsödy Andrea: Könyvtárpedagógia. Budapest, Flaccus, 2001.
- ² „A szolgáltató levéltár” stratégia koncepciója. http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_leveltar_strat_konc_090616.pdf Utolsó elérés: 2014. jan. 7.

Beérkezett: 2013. IX. 30-án.

Kristóf Ibolya

a Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár könyvtárosa.
E-mail: kristof.ibolya@lib.szie.hu

Egyre több e-könyvet kölcsönöznek Bécsben

Több mint ötszázezer e-könyvet kölcsönöztek ki a *Bécsi Könyvtáraktól* a szolgáltatás bevezetése óta. Míg 2010-ben az életmódkönyvek taroltak, addig 2013-ban már a regényekre kattintottak a legtöbben.

Dan Brown „*Inferno*”-ját, a bécsi születésű író, *Daniel Glattauer* „*Örökké a tiéd*” és a dán krimiszerző, *Jussi Adler-Olsen* „*A Washington-Dekrérum*” című regényét töltötték le a legtöbben a Bécsi Könyvtárak (Wiener Büchereien) elektronikus kínálatából 2013-ban. A legnagyobb forgalmat karácsonykor és az azt követő napokban bonyolította le az elektronikus könyvtár – naponta több mint ezer könyvet kölcsönöztek ki.

A Wiener Büchereien állományában jelenleg harmincezer e-könyv, hangoskönyv és digitális újság található, de havonta mintegy hatszáz új olvasmánnyal bővül a szortiment. Egy alkalmazásnak köszönhetően a hangoskönyveket már iPhone-on és iPad-en is meg lehet hallgatni, és hamarosan elkészül az Androidos verzió is.

Az elektronikus könyvtárat érvényes könyvtárjeggyel lehet igénybe venni, előnye, hogy soha nem kell késedelmi díjat fizetni. A kölcsönzési idő lejártá után ugyanis egyszerűen nem lehet megnyitni az e-könyvet.

A digitális könyvtárból eddig ötszázezer olvasnivalót – főleg regényt – kölcsönöztek ki, szemben a 2010-es év slágerével, a „*Tartsuk kézben könnyedén a konyhát, a pincét és a ruhásszekrényt*” című művel.

Forrás: Compress – Bécs Város Képviselői Irodája.

PRAE.HU

Facebook: <https://www.facebook.com/CompressBudapest>

(F. I.)

Trendek a könyvtárügyben. A digitális kor kihívásai

A hazai szakirodalomban egyre több tanulmányt olvashatunk, konferenciákon, szakmai rendezvényeken hallhatunk előadásokat a könyvtári trendekről, hazaiakról és külföldiekről egyaránt. A téma nem teljesen új keletű, de annál aktuálisabb.

Már a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (TMT) 2004. évi 1. száma közölt egy figyelemfelkeltő tanulmányt *Tóth Mátétól*, a *Könyvtári Intézet* munkatársától „A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban – Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben„ címmel. A *Könyv Könyvtár Könyvtáros* (3K) 2010. 1. és 2. számában *Balogh András* „Közkönyvtár – használati trendek, kihívások itthon és a nagyvilágban” című tanulmányát olvashattuk. A 2012. november 22–23-án megrendezett *Országos Könyvtárügyi Konferencián* a „Külföldi könyvtári trendek, oktatás” című előadásában *Baráthné dr. Hajdú Ágnes*, az *Emberi Erőforrások Minisztériuma Könyvtári Akkreditációs Szakbizottságának* elnöke többek között az IFLA WLIC 2012. augusztus 11–17-e között lezajló helsinki konferenciájának fő témáiról, *Ingrid Parent* (2011–2013 között az IFLA elnöke) elnöki témáiról, mint „A könyvtárak ereje a megújulásért (beleélés, átalakítás, innováció, konvergencia)” beszélt.

2013-ban megjelent *dr. Kiszl Péter*, az *ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet* igazgatója, tanszékvezető szerkesztésében a „Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben” című tanulmánykötet, amelynek 2013. május 30-án a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában* volt a bemutatója. Az *Informatikai és Könyvtári Szövetség* valamint a *Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér* közös szervezésében 2013. október 25-én a *Győri Nemzeti Színházban* volt a *XIII. Győri Könyvszalon* konferenciája „Trendek az európai könyvtárügyben”

témában. Itt hasonló című előadásában *dr. Dippolt Péter*, a *FSZEK Központi Könyvtárának* igazgatója a könyvtárak mai helyzetéről és jövőjéről beszélt, és arról az öt legfőbb trendről, amelyet az információs környezet változásai szülnek, és amelyeket az IFLA fogalmazott meg. Erről az IFLA Trend Report-ban olvashatunk a <http://trends.ifla.org> linkre kattintva. Ez egy olyan forrásválogatás, mint írják, amely segít megérteni, hogy hogyan tudnak beilleszkedni a könyvtárak a változó társadalomba. Az IFLA Trend Report öt kiemelkedően fontos, magas szintű trendet említ, amelyek kulcsszerepet játszanak majd a jövő információs társadalmában. Megállapításai egy egyéves konzultáció eredményei, melyet különböző tudományágak szakértőivel és résztvevőivel folytattak, hogy az információs környezetben lezajló szélesebb társadalmi változásokat vagy csak később bekövetkező jelenségeket feltárják.

Ezek a trendek a következők:

1. TREND: Az új technológiák teret nyitnak és egyszersmind behatárolják majd azt, hogy ki férhet hozzá az információkhoz.
2. TREND: Az online oktatás demokratizálja, de meg is osztja a világszintű oktatást.
3. TREND: A magánélet határai és az adatvédelem meghatározása új alapokra kerül.
4. TREND: A hiperkapcsolódó társadalmak új hangokra és csoportokra hallgatnak majd és támogatják őket.
5. TREND: A globális információs környezetet átalakítják az új technológiák.

Ez a dokumentum egy párbeszéd indítója lehet a könyvtári közösség számára.

Nemes Erzsébet
(Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
ny. főigazgató)

Mit kell tudni a könyvtárosoknak a nyitott online tömegkurzusokról?

2012-ben szinte földrengésszerű esemény történt a távoktatásban. A *New York Times* a „MOOC évének” nyilvánította ezt az évet, a *Time* magazin pedig egy egész számot szentelt a *Massive Open Online Courses (MOOC)*, vagyis a nyitott online tömegkurzusok témájának. A felsőoktatásnak ez a formája, melyben valóban tömegek vesznek részt a világhálón keresztül, lehet a megoldás a hagyományos egyetemi képzés emelkedő költségei és szűk kapacitása okozta problémákra. Az oktatók azért dicsérik a nyitott tömegkurzusokat, mert végre igazán nagy közönséget tudnak elérni és tanítani, a résztvevők számára pedig a rugalmasság, az ingyenesség és az elit egyetemek oktatói által garantált színvonal a fő vonzóerő. A MOOC-rendszereket működtető vállalkozások is igazodnak a növekvő igényekhez, a *Coursera* cég például öt éven belül háromezer online kurzust szeretne szolgáltatni – és ez már az a választék, amit a legnagyobb egyetemek kínálnak hagyományos formában.

Az egyetemeken és főiskolákon dolgozó könyvtárosoknak is követniük kell ezeket a változásokat, és meg kell határozniuk a felelősségüket, szerepüket a MOOC-ok világában, mivel a sikeres első évek alapján valószínűsíthető, hogy ez az oktatási forma a közeljövőben integrálódni fog a felsőoktatásba. Érdeemes ezt még ebben a korai fázisban megtenniük, ha nem szeretnének kimaradni belőle teljesen.

MOOC-rendszerek

Az, hogy olyan tekintélyes egyetemek, mint a *Harvard*, az *MIT*, a *Stanford* és ezek neves oktatói a MOOC mögé álltak, a fő magyarázata a megnövekedett érdeklődésnek. Az ilyen jellegű vállalkozások közül érdemes hármat kiemelni:

EdX: A Harvard és az MIT által alapított nonprofit vállalkozás. Jelenleg 9 online kurzust kínál olyan reál szakokon, mint a számítógépes programozás, a mesterséges intelligencia, vagy a kvantitatív módszerek. A közeljövőben várhatók társadalom- és bölcsész tudományi kurzusok is, a *Wellesley College* csatlakozásának köszönhetően. A tananyag általában előre felvett előadásokból, valamint elvégzendő gyakorlatokból áll, az osztályza-

tok megszerzéséhez egy adott időkereten belül kell beadni az előírt feladatokat. A sikeres teljesítésről igazolást kap a résztvevő, de olyan kreditet nem, amit az egyetem elfogadna. Egyes professzorok javasolnak tankönyveket is, de nem kívánják meg kötelezően ezek használatát, míg mások ingyenes e-könyveket biztosítanak a kurzusukra beiratkozott hallgatóknak.

Udacity: A Stanford egyetem volt professzora, *Sebastien Thum* által alapított cég azzal került az újságok címlapjára, hogy a „Bevezetés a mesterséges intelligenciába” című kurzusára 2011 őszén több mint 150 ezren jelentkeztek. Azóta 19 további tananyagot készített el a négyfős tudóscsoport, többek közt számítástechnikai, fizikai és statisztikai témákban. A diákok videofelvételeken nézhetik meg az előadásokat, melyekhez beépített tesztek tartoznak, és a kurzus teljesítésére kiszabott időn belül bármikor beadhatják a kötelező házi feladatokat. A végén háromféle bizonyítványt kaphatnak, attól függően, hogy mennyire jól teljesítettek és mennyire voltak aktívak. Az egyik érdekesség, hogy a sikeres végzés után a hallgatók kérhetik, hogy a Szilícium-völgy vállalatai felé továbbítsák a szakmai rezüméjüket álláskeresési célból. Az Udacity nem rendelkezik „tankönyv-szabályzattal”, minden kurzus tartalmazza mindazt az előadás- és feladatanyagot, ami az elvégzéséhez szükséges.

Coursera: Ez is egy profitorientált vállalat, amely jelenleg több mint 200 kurzust kínál bölcsész, műszaki, természet- és társadalomtudományi területeken egyaránt. A tananyagokat harmincválhány egyetem oktatói állították össze. Ezek szerkezete változó, de általában itt is megnézhető előadások, beépített tesztek és határidőre beadandó feladatok vannak. A diákok online fórumokon kommunikálhatnak, és dolgozataikat szakmailag értékelik. Itt sem adnak egyetemi krediteket, csak igazolást a sikeres teljesítésről. A tanuláshoz használható források kurzusokként eltérőek: van, amelyikhez nem szükséges további olvasnivaló, míg másoknál – például a „Görög-római mitológia” esetében – a diákoknak kötelező irodalmat is előírnak. Sok professzor további műveket is ajánl, valamint linkeket ingyenes online forrásokhoz.

A közeljövő nagy kérdése, hogy vajon kaphatnak-e majd átvihető krediteket a nyitott tömegkurzusokon

résztevők, amelyeket a nagy egyetemek is elismernek. Egyelőre még csak a vita folyik erről, hagyományos egyetem még nem jelentette be, hogy tervezne ilyet. Addig is a MOOC más formában is beépíthető lenne a felsőoktatásba. A Stanford University távoktatási részlegének egyik vezetője például a „kifordított osztályterem” megoldást javasolta: ennél az előadások a MOOC-rendszerben lennének megtekinthetők, magán a kampuszon csak a közös munkák, illetve a konzultációt igénylő tevékenységek zajlanának. Egy másik elképzelés szerint a felsőoktatási intézmények MOOC-kurzusokon mérhetnék fel a középiskolások képességeit, és a legjobbakat azután ténylegesen is felvennék.

Várható tehát, hogy ez az oktatási forma így vagy úgy, fokozatosan beépül a felsőoktatási rendszerekbe és tantervekbe, és erre a könyvtárosoknak is reagálniuk kellene.

Források és módszerek

Az online távoktatás megjelenése óta több egyetemi és könyvtári szervezet is kijelentette, hogy könyvtári támogatásra szükség van ennél az oktatási formánál is. Például a *Northwest Commission on Colleges* állásfoglalása szerint: az intézményeknek hozzáférést kell biztosítaniuk kellő frissességű, mélységű és szélességű könyvtári és tudományos forrásokhoz, a küldetésüket, a főbb szakterületeiket, az általuk kínált programokat és szolgáltatásokat támogató, bárhol és bárhogyan is valósulnak meg ezek. Az *Association of College and Research Libraries* távoktatási szekciójának irányelve szerint pedig: minden, a felsőoktatásban részt vevő tanulóknak joga van az intézmény könyvtári szolgáltatásait és információforrásait igénybe venni, beleértve a megfelelő könyvtári szakemberrel való kommunikáció lehetőségét is, függetlenül attól, hogy milyen formában iratkozott be.

Ezek és más hasonló kötelezettségvállalások még a MOOC műfajának megjelenése előtt születtek. A könyvtári szolgáltatások beépítését a nyitott online tömegkurzusokba két ok nehezíti. Először is ezeknek a létszáma messze meghaladja a már hagyományosnak tekinthető, különféle fokozatokra jogosító távoktatási képzések résztvevőinek számát. Utóbbiaknál már voltak sikeres kísérletek, hogy egy „beépített” könyvtáron keresztül juttassák el a könyvtárhasználati ismereteket a diákoknak. De még ezeknél a próbálkozásoknál is felmerültek nehézségek. Volt olyan könyvtáros, aki arra pa-

naszkodott, hogy túlságosan időigényes előkészíteni az irodalomkutatási feladatokat, más esetben pedig nehéz volt meggyőzni a tanszéket, hogy időt biztosítson a könyvtári ismeretekre a tanmenetben. Valószínűtlen, hogy a nagyságrendekkel nagyobb létszámú tömegkurzusok esetében az ilyenfajta „beépülés” járható út lenne.

A másik nehézség abból fakad, hogy a MOOC-rendszereket külső cégek üzemeltetik, amiből egy sor műszaki és tulajdonjogi probléma adódhat. A „normál” távoktatás esetében a könyvtárosok az egyetemükön belül működő kurzuskezelő rendszer (pl. a Blackboard) lehetőségeihez szabják az oktató és ismeretterjesztő anyagaikat. Mivel a MOOC-rendszerek más technológiájú platformok, ezért sajnos azokba nem vihető át egyszerűen például egy tananyagba beépült óravázlat, vagy egy „Kérdezd a könyvtárost!” jellegű szolgáltatás. Vagyis párhuzamosan kell kétféle rendszerre fejleszteni a könyvtárosoknak, ha egyikből sem akarnak kimaradni.

Célszerű kis lépésekkel kezdeni: először megkeresni a MOOC-tananyagok fejlesztésével foglalkozó oktatót a tanszéken és meggyőzni arról, hogy a szakirodalom és egyéb szakmai források használata alapvető követelmény a felsőoktatásban és ehhez a diákoknak tudniuk kell a számukra elérhető lehetőségekről. A következő lépés: megadni neki azokat a linkeket, ahol megtalálja az oktatóanyagokat és a kutatási útmutatókat az egyetemi könyvtár honlapján. Érdemes ezeket átnézni és szükség esetén átírni a MOOC-résztevők számára, mert ők nem biztos, hogy hozzáférnek a könyvtár előfizetéses adatbázisaihoz. Ilyen, csak nyílt forrásokat tartalmazó kész segédleteket az *American Library Association* és a *Multimedia Education Resource for Learning and Online Teaching* nevű kezdeményezés is készít, ezek is beépíthetők a könyvtári tutoriálokba.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a MOOC megjelenése egy újabb állomása annak a folyamatnak, amely eltávolítja az oktatást és a tanulást a kampusz fizikai terétől, ráadásul mindezt igen nagy méretekben teszi, ami nem biztos, hogy negatív tendencia, de mindenképpen komoly következményei lesznek a felsőoktatási könyvtárakra, melyeknek csökkenő költségvetés mellett kellene egyre több embert kiszolgálniuk. Ugyanakkor kimaradni sem lenne szabad ebből a hatalmas átalakulásból és csak a professzorokra bízni, hogy a távoktatási, illetve a tömegkurzusaik számára ők válogassák össze az ajánlott forrásokat, anélkül,

hogy konzultálnának a könyvtárral. Remélhetőleg a könyvtárosok felismerik ezt a kihívást és készek lesznek szolgáltatni ebben az új környezetben is.

WRIGHT, Forrest: What do Librarians Need to Know About MOOCs? = D-Lib Magazine 19. köt. 3–4. sz. 2013./

(Drótos László)

Hozzáférés, adaptálás és tudomány

A tudás egy „nyílt” világban

Problémafelvetés

Néhány évtized alatt jelentősen megváltozott a tudományos publikálás: az informatikai fejlődésnek köszönhetően előbb elektronikus formába és a hálózatra költöztek a papírfolyóiratok, majd a magas előfizetési díjak és az ebből fakadó hozzáférési egyenlőtlenségek miatt elindult az *open access* (OA) mozgalom. Az OA egyre népszerűbb módja a tudományos eredmények közzétételének. A nyílt hozzáférésű cikkeket bárki ingyen letöltheti a webről, elolvashatja, újrahasznosíthatja és továbbterjesztheti, rendszerint valamelyik *Creative Commons* licenc által meghatározott feltételekkel. Egy 2011-es felmérés szerint évente mintegy 30 százalékkal növekszik ezeknek a „szabad” cikkeknek a száma; a *DOAJ* (*Directory of Open Access Journals*) nyilvántartása pedig már több mint 8 200 tudományos folyóiratot tartalmaz, s ebből közel 3 000 természettudományi témájú. Az *open access* nem csak a publikálás üzleti modelljét változtatja meg, a gazdasági hatáson kívül a formális tudományos kommunikáció egész szerkezetét átalakítja, és támogatói morális szempontokat is fel szoktak hozni mellette. Parry 2012-es írásában [1] például így érvel: „Az információ cseréje elengedhetetlen feltétele a tudás létrehozásának és a társadalmi haladásnak... Tudásátadás nélkül gyorsan kialakulnak az egyenlőtlenségek, a politikai és gazdasági hatalom rövid idő alatt egy szűk réteg kezében koncentrálódik, a köz kárára.” Egy demokratikus társadalom csak úgy tud fejlődni, ha az információ és a tudás mindenki számára szabadon hozzáférhető.

Az OA jelentős és dicséretes előrelépés ebbe az irányba, de a technikai hozzáférés lehetőségét nem szabad összemoznunk az intellektuális hozzáféréssel. Vagyis attól, hogy egy publikáció – és a benne közölt tudományos eredmény – bárki számára elérhető a weben, még nem biztos, hogy az érthető, értelmezhető azon a szűk szakmai körön kívül,

amelynek eredetileg íródott. Jelen cikk szerzői azt vizsgálták, hogy egy olyan népszerű OA-központ esetében, mint a *Public Library of Science* (PLOS), vajon mennyire maradtak meg a tudományos közlemények hagyományos jellemzői, és hogyan próbálja a PLOS Blog Network blogszféra az ezekben a publikációkban megjelenő új tudást az eredeti célközönségen túl szélesebb körben, a nagyközönség számára is érthetővé, megismerhetővé tenni.

Az open access mozgalom

Az „open access” kifejezés mindkét szavával értelmezési gondok vannak.

Az „open” szó használata már az *open source* szoftverek világában is vitákat kavart, mert félrevezető lehet és nem fejezi ki mindazt, amit ez a szoftverfejlesztési filozófia takar, hiszen nemcsak arról van szó, hogy a forráskód nyílt, vagyis megismerhető, hanem a szabad terjesztés, az átalakítás és továbbfejlesztés lehetősége, a felhasználóra és felhasználási területre vonatkozó mindenféle megkülönböztetés tiltása, és több más kritérium is szerepel az Open Source Initiative által megfogalmazott definícióban. Hasonló terminológiai viták folynak mostanában a *MOOC* (*Massive Open Online Courses*) típusú oktatási anyagokkal és kurzusokkal foglalkozók között. A tudományos publikációk esetében is kialakultak a nyílt hozzáférés és a szabad felhasználás lehetőségeinek különféle szintjei: van már *gold OA*, *green OA*, *libre OA* és néhány további kategória is.

Az „access” szón is érdemes elgondolkodni és elkerülni az előbb már említett félreértést: ha egy cikk szabadon letölthető, ez még nem jelenti automatikusan azt, hogy az olvasója értelme számára is hozzáférhető. Valójában ilyen szempontból az OA publikációk továbbra is nagyrészt zártak és elérhetetlenek a laikus olvasóknak, mégpedig a tudományos cikkeknek, mint műfajnak a hagyományos modellje miatt. Borrero és szerzőtársai 2007-

ben például egy olyan kezdeményezést ismertettek [2], amely során a rizskutatással foglalkozó nemzetközi intézet szabadon hozzáférhetővé tette a legújabb kutatási eredményeket és adatokat online, illetve nyomtatott formában is (utóbbit azok számára, akik nem férnek hozzá a webhez). Ám az, hogy a földeken gazdálkodó ázsiai parasztok hozzájutottak ezekhez az információkhoz, nem eredményezte azt, hogy meg is értették őket. Mire megy egy átlagos vagy átlag alatti olvasni tudással rendelkező ember egy kutatási jelentéssel? Ameddig a tudományos publikációk olyan stílusban íródnak, hogy csak egy nagyon szűk, a témára specializált közönség képes visszakódolni őket, addig nem mondhatjuk, hogy az *open access* elérte a célját. Sokat kell még tenni azért, hogy a nyilvánosan megosztott információ és tudás olyan módon legyen hozzállesztve a nem szakemberek értelmezési képességéhez, hogy igazán megvalósuljon a nyílt hozzáférés mozgalom elindítóinak víziója.

A tudományos kutatások eredményeinek széles körű népszerűsítéséhez nem pusztán arra van szükség, hogy a szakzsargont lefordítsuk a hétköznapi nyelvre, ahogy ezt *Jeanne Fahnestock* 1986-os, mára klasszikussá vált cikkében [3] részletesen kifejtette. A kutatók a publikációikban azt írják le, hogy miféle vizsgálatokat végeztek és milyen eredményekre jutottak, felfedezéseik fontosságának megítélését pedig a tudóstársaikra bízák. A nagyközönség viszont ezt nem képes megtenni, így számára úgy kell adaptálni a tudományos közleményeket, hogy megértse azok érdekességét, jelentőségét és várható következményeit is.

A PLOS ONE

A *PLOS ONE* nevű OA e-folyóirat 2006-ban indult és a *Public Library of Science* szervezet legtermékenyebb publikációs platformjává nőtte ki magát. 2012-ben 23 463 cikket jelentetett meg, sokféle tudományterületről. A publikációk minőségét egy több mint 60 ezer fős lektori gárda biztosítja; a benyújtott írásoknak átlagosan 69 százalékát fogadják el közlésre. Egy olyan fenntartható üzleti modellt alakítottak ki, ahol a szerzők országfüggetlenül díjat fizetnek a megjelentetésért; ez az összeg az USA esetében jelenleg 1 350 dollár. Azok a kutatók, akik nem tudják megfizetni a közlési díjat, mentességet kérhetnek alóla. A *PLOS* és annak legnépszerűbb kiadványa: a *PLOS ONE*, valamint az ismeretterjesztő blogokat összefogó *PLOS Blog Network* kiváló vizsgálati terepe annak, hogy ho-

gyan valósul meg a gyakorlatban a nyílt hozzáférés technikai és értelmezési oldala.

Ha megnézzük a *PLOS ONE* szerzőknek szóló tájékoztató weblapját, akkor ott elsősorban a tudományos karrier szempontjából érdekes érveket találunk azzal kapcsolatban, hogy miért érdemes ebben a folyóiratban publikálni: magas színvonal, pártatlan és szigorú szakmai lektorálás, rangos szerkesztőbizottság, gyors átfutási idő, letöltési statisztikák stb. – ezek mind fontosak lehetnek kinevezéseknél, előléptetéseknél, tudományos fokozatok megszerzésénél. További előnyként említik, hogy a szerzőknél marad a copyright, és hogy a *PLOS* saját bloghálózatán és a hírügynökségeken keresztül igyekszik népszerűsíteni az itt megjelenő publikációkat, így azokról időnként akár a *New York Times*-ban is írnak. Ám a tájékoztató nagy része a hagyományos publikációs modellt propagálja, az akadémiai közösség számára fontos érveket hangsúlyozza – az utólagos hasznosítás, a nagyközönség felé való tudásátadás csak mintegy mellékes gondolatként jelenik meg benne.

A *PLOS ONE*-ban való megjelenést hét fő feltételhez kötik a szerkesztők. Közülük az első az, hogy csak eredeti kutatásokról szóló tudományos cikkeket fogadnak el, vagyis szemlék, esettanulmányok, beszámolók, vélemények és egyéb „másodlagos” irodalmi műfajok nem közölhetők. Továbbá felhívják a szerzők figyelmét arra, hogy az eredményeiket „megfelelő formában és adatokkal megtámogatva” mutassák be az írásukban. Hogy mi a „megfelelő forma”, azt nem részletezi ez a tájékoztató, feltételezi, hogy a szerzők tisztában vannak a szakterületükön szokásos elvárásokkal. Mindez azt jelzi, hogy a tudományos közlemények formája nem igazán változott az OA-modell elterjedésével: a *PLOS ONE* cikkei nyugodtan megjelenhetnének egy fizetős elektronikus folyóiratban vagy egy nyomtatott szaklapban is.

A szerkesztőségi politikát ismertető fejezet nyolc szakaszra oszlik, ezek nagy része a szokásos etikai és jogi szöveg (pl. az objektivitásról és a szerzőség fogalmáról). De a „nyíltság” érdekében belekerültek egyéb passzusok is, mint például az, hogy a publikálandó cikk állításai nem támaszkodhatnak kizárólag saját tulajdonú adatokra, hanem nyilvánosan elérhető adatokkal is ellenőrizhetőnek kell lenniük. További elvárás valamilyen *Creative Commons* licenc használata – lehetőleg a leginkább megengedő CC-BY változaté – nemcsak a cikkek, hanem az ábrák esetében is. Tehát itt is

csak a szabad hozzáférést biztosító technikai és jogi feltételekről van szó, a szerkesztői elvek nem térnek ki a megértés elősegítésére az esetleges nem szakmabeli olvasók számára. Ha eltekintünk attól, hogy még így is lehetnek technikai és jogi akadályok (pl. nem mindenki fér hozzá az internethez, vagy cenzúrázzák azt, hogy mit érhet el rajta, vagy nincs meg a szükséges informatikai készsége), és eltekintünk a nyelvi akadályoktól is (hiszen nem mindenki tud angolul olvasni), még akkor is megmarad a kérdés, hogy valóban hozzáférhető-e egy ilyen OA-folyóirat publikáció a szélesebb közönség különféle rétegeinek?

A lektorálási folyamat (*peer review*) lényeges eleme a tudományos publikálásnak. Amikor egy kézirat beérkezik a PLOS ONE-hoz, először megnézik, hogy megfelel-e a folyóirat alapvető elvárásainak, s ha igen, akkor továbbküldik egy tudományos szerkesztőnek, aki megvizsgálja, hogy technikai és módszertani szempontból rendben van-e. Ha megfelelőnek ítéli, kiadja a szakmai lektoroknak, akiknek a véleményét figyelembe véve dönt a cikk további sorsáról: vagy elfogadja közlésre, vagy visszautasítja, vagy visszaküldi a szerzőnek kisebb módosításokat vagy jelentős átdolgozást kérve. A szakmai lektorok esetében természetesen elvárás, hogy véleményükkel segítsék a szerzőt a munkája jobbá tételében. Érdekes viszont, hogy a PLOS ONE arra kéri a lektorait, hogy a cikk „fontosságát” ne értékeljék. Annak megítélését, hogy egy adott publikáció mennyire értékes, a PLOS ONE szerkesztősége a felhasználóira hagyja: a letöltések és a rá való hivatkozások száma, a médiában és a blogokban róla megjelenő hírek, a cikkhez érkező kommentek és az olvasók által adott osztályzatok határozzák meg a közlemény fontosságát. Ez mindenképpen egy pozitív elmozdulás a nyitottság irányába, hisz így néhány lektor helyett egy tágabb szakértői és majdnem szakértői (pl. szakújságírói) kör határozhatja meg egy tudományos eredmény relevanciáját. A nem szakértők viszont – akiknek esetleg más preferenciái is lennének – továbbra sem tudnak érdemben hozzászólni ezekhez a publikációkhoz, legfeljebb csak azok véleményére támaszkodhatnak, akik megértik és „lefordítják” számukra a cikkek tartalmát. Érdemes volna elgondolkodni azon, hogy milyen módon lehetne az eredeti publikációt adaptálni az egyes potenciális felhasználói körök igényeihez és tudásszintjéhez, növelve ezzel annak az esélyét, hogy a tartalma a szűk szakmai közönségen túl eljut-e a blogok és a populáris sajtótermékek olvasóihoz is.

A cikkek formai előírásait megfogalmazó három weboldal a kézira, az ábrákra és a táblázatokra, valamint a mellékletekre és egyéb kiegészítő információs anyagokra ad ajánlásokat. A szöveges részre vonatkozó tanácsok nagyjából a hagyományos *IMRaD* (*Introduction, Methods, Results, and Discussion*), vagyis *Bevezetés, Módszer, Eredmények és Értelmezés* szerkezetet követik, és bár a PLOS ONE nem írja elő kötelezően ezt a struktúrát, azért úgy tűnik, hogy erősen ajánlja. A mellékletekkel kapcsolatos útmutató főleg technikai követelményeket tartalmaz, de pozitívum, hogy igen sokféle adat és egyéb kiegészítő információ csatolható a cikkekhez.

A PLOS Blog Network

A PLOS bloggerei olyan írók, akik szeretik a természet- és az orvostudományt, és olyan természettudósok és orvosok, akik szeretnek írni. Közös küldetésük, hogy megkönnyítsék a tudományos eredmények megértését a legkülönbözőbb felhasználói csoportok: például a döntéshozók, az akadémiai szféra tagjai, a kutatók, a gyakorló orvosok, az újságírók és a laikus közemberek számára. Az általuk végzett munka útmutató lehetne az OA-publikációk szerzőinek is, hogy a cikkeiket eleve befogadhatóbbá tegyék mindenféle olvasótípusnak. Az *open access* elképzelésbe a technikai, jogi és értelmezési hozzáférés felszabadítása egyaránt beletartozik. Ez az új publikációs modell új potenciális olvasóközönséget eredményezett, újfajta igényekkel. Hogy hogyan kellene adaptálni a tudományos felfedezéseket ezen új felhasználók részére, hogyan lehetne a nagyközönségnek is érthetővé tenni a fontosságukat és a belőlük várható hasznot, arra jó példát mutatnak a szakmai blogok és a *Scientific American*-szerű ismeretterjesztő lapok.

A legragyogóbb felfedezést tartalmazó cikk, ha a nem szakmabeliek igényeit figyelmen kívül hagyva íródott, hozzáférhetetlen marad a lehetséges olvasói többsége számára – pontosan azoknak, akiknek az OA-mozgalom erkölcsi köteletségének érzi a szabad hozzáférés biztosítását. Az apróbb tudományos eredményeket, a korábbi ismeretek árnyalatnyi finomítását pedig a téma specialistáinak legszűkebb körén kívül alig valaki vagy senki sem fogja megérteni és értékelni. Erre a problémára egy újfajta tudományos írásmód jelentene megoldást. Ha nem változik meg drasztikusan a hagyományos folyóiratcikk műfaja – például úgy,

hogy a nem szakemberek számára is tartalmaz egy összefoglalást a főbb eredményekről, és egyértelműbben, hatásosabban fogalmazza meg jelentőségüket –, akkor az OA-mozgalom nagyrészt a tudományos világ érdeklődési körén belül marad csak. Olyan globális tudásgazdaságra volna szükség, amelyben az új eredményekről beszámoló publikációkat minden potenciális felhasználó meg tudja érteni. Különösen fontos lenne ez az ún. *citizen science*, vagyis az érdeklődő, de laikus állampolgárokat a tudományos tevékenységekbe bevonó kezdeményezések megerősödése szempontjából.

Régi közhely: „Az információ szabad akar lenni.” Az OA-mozgalom megteremtette a tudományos információkhoz való technikai és jogi szabad hozzáférést, de a tudás még mindig kontroll alatt van. Vajon megváltozik-e az a mód is, ahogyan a nyilvánosan publikált tudáshoz hozzá lehet férni? Ha a tudományos cikkek egy szélesebb közönség figyelembevételével készülnek, nagyobb volna-e az esély arra, hogy felkapják, továbbadják, felhasználják és újrahasznosítsák őket. A jelenlegi modell helyett, ahol is az eredeti tudományos közlemények csak a szakmának íródnak, és azután ezeket a szakblogok és az ismeretterjesztő magazinok „fordítják le” a laikusok nyelvére, célszerűbb volna

keverni a PLOS ONE és a PLOS Blog Network koncepcióját, és úgy alakítani át az OA-publikációk műfaját, hogy ne legyen szükség közvetítőkre az értelmezésükhöz.

Hivatkozások

- [1] PARRY, David: Knowledge cartels vs. knowledge rights. = *Enculturation*, 14. köt. 2012. <http://enculturation.net/knowledge-cartels> (letöltve: 2013.01.10.)
- [2] BORRERO, Alberto – RAMOS, Mila – ARSENAL, Anna – LOPEZ, Katherine – HETTEL, Gene: Scholarly publishing initiatives at the International Rice Research Institute: Linking users to public goods via open access. = *First Monday*, 12. köt. 10. sz. 2007. <http://firstmonday.org/article/view/1955/1832> (letöltve: 2013.01.07.)
- [3] FAHNESTOCK, Jeanne: Accommodating science: The rhetorical life of scientific facts. = *Written Communication*, 3. köt. 3. sz. 1986. p. 275–296.

/KELLY, Ashley Rose – AUTRY, Meagan Kittle: Access, accommodation, and science: Knowledge in an “open” world. = *First Monday*, 18. köt. 6. sz. 2013./

(Drótos László)

Egy olvasmány-, illetve forráslista-kezelő rendszer létrehozása

A tanárok által a hallgatóik számára összeállított annotált könyv- és cikklisták elterjedt elemei a brit felsőoktatásnak. Manapság ezek már többnyire elektronikus formában készülnek és a hagyományos információhordozók mellett online tartalmakra mutató linkeket is tartalmaznak. Az ilyen ajánlott forrásokat és olvasnivalókat tartalmazó listák létrehozására, karbantartására és szolgáltatására fejlesztették ki a *Resource/Reading List Management System (RLMS)* elnevezésű szoftvereket.

Egy RLMS beüzemelése gondos tervezést igényel, ha azt szeretnénk, hogy sikeres legyen. Az első lépés az oktatási intézmény döntéshozóinak meggyőzése arról, hogy szükség van egy ilyen rendszerre, ami amellest, hogy segíti a diákokat a tanuláshoz szükséges irodalom és egyéb források megtalálásában, a könyvtárnak is hasznos útmutató lehet ezek beszerzéséhez. Egy RLMS arra is lehetőséget nyújt, hogy a tanulók visszajelzéseket

küldjenek az olvasmánylisták hasznosságáról, továbbá hogy a könyvtár figyelemmel kísérje ezek használatát. A felső vezetés mellett természetesen meg kell nyerni a listákat összeállító egyetemi oktatók és az azokat használó diákok támogatását is a tervezés és a megvalósítás során egyaránt, és szükség lehet a számítóközpont szakembereinek bevonására is, hogy az RLMS kompatibilis legyen az intézmény egyéb rendszereivel, például a VLE-vel, vagyis a virtuális tanulókörnyezettel.

A tervezési fázisban nem árt néhány kérdést tisztázni, amelyek befolyásolhatják, esetleg megnehezíthetik a megvalósítást. Ilyenek például: az olvasmánylisták tulajdonjogai (az intézmény vagy az őket összeállító oktatók ezek tulajdonosai? vagy szabályozatlan a jogi helyzetük?); a listák száma (minden modulhoz vannak ilyenek? léteznek olyanok is, amelyek nem kötődnek egy konkrét modulhoz?) és átlagos hosszúsága (a műszaki szakterü-

leteken jellemzően kevés ajánlott irodalmat adnak meg, míg például a társadalomtudományi szakokon a több száz tételes jegyzékek sem ritkák); az adatrögzítés felelősei (maguk a tanárok, a tanszéki adminisztrátorok, a könyvtárosok, vagy (fizetett) külső munkaerők fogják bevinni ezeket a listákat? vagy lehet, hogy már jelentős részük rendelkezésre áll valamilyen elektronikus formában?); a listák karbantartása (ki fogja javítani és bővíteni az adatokat? ugyanazok, akik eredetileg gépre vitték őket, vagy esetleg a könyvtárosok csinálják az elsődleges adatbevitelt, de a frissítést már az oktatók vállalják?); a hozzáférés kérdése (csak az intézmény tagjai használhatják az RLMS-ben tárolt listákat? vagy legyenek nyilvánosak és bárki megtekinthesse őket?).

Egy RLMS-től ilyen alapfunkciók várhatók el:

- A diákok amellet, hogy megnézhetik a listákat, az ajánlott dokumentumok elérhetőségét is egyszerűen ellenőrizhetik.
- A listák létrehozásának és karbantartásának lehetősége az arra jogosult személyekre korlátozható.
- Az oktatók igényeik szerint átszerkeszthetik és annotálhatják a listákat.
- A listák importálhatók és exportálhatók (pl. bibliográfia-kezelő szoftverekből, illetve ilyenekbe).
- A könyvtárosok értesítést kapnak a változásokról, az új vagy törölt tételekről (segítve ezzel az állományfejlesztést).

Elvárás lehet még az oktatási intézményben működő más – például autentikációs, kurzuskezelő, könyvtári – rendszerekkel való integrálhatóság vagy adatcsere lehetősége is.

Létezik néhány fizetős RLMS szoftver, illetve szolgáltatás, továbbá vannak nyílt forráskódú ingyenes rendszerek is, és egyre több a *freemium* üzleti modellt követő megoldás (ezeknél vagy csak az alapfunkciók ingyenesek, a speciálisak már nem, vagy például a fejlesztők az olvasmánylistákból indított vásárlások után jutalékot kapnak az online könyvesboltoktól). [1] A kész rendszerek közötti választást nagyban segíti, ha kikérdezzük azok használóit a tapasztalataikról, az esetleges problémákról. További lehetőség lehet a saját fejlesztés, amivel a helyi igényeknek leginkább megfelelő és a többi lokális adatbázissal jól integrálódó rendszer alakítható ki, de érdemes végiggondolni előbb egy ilyen saját készítésű szoftver költségeit is, és természetesen azzal is számolni kell, hogy a fejlesztésre szükséges idő miatt csak később lehet majd használatba venni a rendszert – különösen,

ha menet közben újabb és újabb igények, ötletek merülnek fel (*feature creep*).

Egy RLMS rendszer bevezetése a következő főbb fázisokból áll: az érintettek támogatásának megszerzése, a rendszer telepítése és konfigurálása, a felhasználók képzése, az adatbevitel, és végül a felhasználók támogatása. Ha van rá idő, akkor hasznos lehet előbb egy *pilot* verzió beüzemelése (pl. csak egy vagy néhány egyetemi kar bevonásával), mert ez a tesztelés mellett arra is alkalmas, hogy ezeknek a feladatoknak egy részében gyakorlatot szerezzenek a résztvevők.

Ahhoz, hogy minél több olvasmány- és forráslista bekerüljön a rendszerbe, meg kell győzni a tanszékeket a leendő szolgáltatás fontosságáról – akár úgy is, hogy az egyetem vezetése előírja, hogy minden kurzushoz vagy modulhoz szükséges ilyen listákat készíteni és be kell őket tenni az RLMS adatbázisába. A meggyőzés mellett arról is érdemes tájékozódniuk a könyvtárosoknak, hogy hogyan kezelik, és hol jelentetik meg az oktatók ezeket a listákat? milyen módon hívják fel rájuk a hallgatóik figyelmét és mivel motiválják őket a használatukra? van-e segítségük a jegyzékek összeállításában és karbantartásában? Ha az a döntés született, hogy az RLMS-be nem a tanszéki dolgozóknak kell az adatokat bevinniük, akkor valószínűleg könnyebben megnyerhetők az ügytámogatóinak, mert ilyenkor az oktatóknak csupán a listákat kell átadniuk az adatrögzítéshez, más feladatuk nincs kezdetben.

Az RLMS szoftver installálása természetesen az intézményi informatikusok vagy a rendszert szállító cég szakembereinek feladata. A legproblémásabb rész a többi helyi rendszerrel való összekapcsolás lehet. A következő lépés az intézményi adatok feltöltése: például a szervezeti felépítés és a kurzusok/modulok adatai – ezeket jó esetben importálni lehet egy már létező másik nyilvántartásból.

A rendszer használatának megtanítása és a felhasználók folyamatos támogatása szintén fontos eleme a sikernek, különösen akkor, ha a listák bevitelét a tanszékeknek kell megoldaniuk. Hasznos lehet oktatóvideót vagy online tananyagot készíteni, amit bármikor elő lehet venni, ha új embert kell betanítani. A használat közben felmerülő problémák megbeszélésére egy telefonszámot vagy e-mail címet kell biztosítani, és esetleg egy blogot vagy fórumot is lehet indítani (utóbbiaknál egy „Gyakran Ismételt kérdések” szekció is nagyon hasznos tud lenni).

Sok szempontból a legkritikusabb munkafázis az olvasmánylisták adatainak bevitele. Ha nem sikerül a kitűzött indulási határidőre elérni a „kritikus tömeget”, akkor fennáll a veszélye, hogy nem veszik majd komolyan az új szolgáltatást és az egész projekt halálra van ítélve. Ezért folyamatosan ellenőrizni kell a feltöltési ütemet, és ha az elmarad a tervezettől, akkor vagy ösztönözni az adatrögzítőket, vagy további embereket bevonni, vagy visszavenni az eredeti célkitűzésből és például először csak az elsőéveseknek készült listákat vinni be a rendszerbe. A minőségbiztosításra is oda kell figyelni: korrektek-e az irodalomjegyzék egyes tételei, illetve rendben van-e a lista felépítése? A típushibákat érdemes a felhasználóképzés tananyagába belevenni, így remélhetőleg a jövőben csökkenni fog a gyakoriságuk.

Egy 90%-os, vagy annál nagyobb feltöltöttségi arány a szolgáltatás nyilvánossá tételekor már

igazán jó eredménynek számít. De ahhoz, hogy idővel a még hiányzó listák is bekerüljenek az adatbázisba, és hogy a már felvitt adatok karbantartása, frissítése is folyamatos legyen, az elindulás után is folytatni kell a szervezési és népszerűsítési munkát. Utóbbit ilyenkor már a tulajdonképeni célcsoportra, vagyis a hallgatókra is ki kell terjeszteni, hogy elkezdjék használni ezt az új szolgáltatást.

Hivatkozás

[1] http://helibtech.com/Reading_Resource+lists

/BREWERTON, Gary: Implementing a Resource or Reading List Management System. = Ariadne, 71. sz. 2013./

(Drótos László)

Automatizált tartalmi feltárás – teszt egy szakirodalmi adatbázisban

Napjainkban a metaadatok és a teljes szöveggel elérhető dokumentumok számának ugrásszerű növekedése miatt a tartalmi feltárás megkönnyítése érdekében előtérbe kerültek az automatikus indexelési eljárások. Ilyen módszereket a média – és sajtódokumentáció már régebb óta sikerrel alkalmaz, pénzt és időt takarítva meg.

Könyvtári körökben az 1990-es években az online katalógusokra való átállással került napvilágra az automatizált tartalmi feltárás kérdése. Német nyelvterületen a számítógép segítségével végzett feltárással kapcsolatos projektek – MILOS I és II, KASKADE, OSIRIS és PETRUS – nyelvészeti és statisztikai eljárásokat vettek alapul.

Nagyjából tíz éve szakinformációs központok is foglalkoznak a problémával. Példa erre a *Pszichológiai Információs és Dokumentációs Központ (Zentrum für Psychologische Information und Dokumentation, ZPID)* által épített, számítógépes nyelvészeten alapuló indexelő szoftvert alkalmazó PSYNDEX. A szoftver a dokumentum címe, absztraktja és a szerzők által adott tárgyszavak alapján javasol deskriptorokat az intellektuális feltárás elősegítésére.

Erőforrások megtakarítása érdekében a társadalomtudományokra szakosodott *GESIS – Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften* is foglalkozni kezdett a félig automatizált indexelő eljárás kérdésével. A folyamat kezdetét a MindServer nevű szoftver megvásárlása jelentette, mely a *sowiport* internetes szakportál számára egy tárgyszavakat javasoló rendszert hivatott fejleszteni.

Az intellektuális és az automatikus tartalmi feltárás alapjai

Míg az intellektuális tartalmi feltárás során a tartalom elemzésével és a szaktudás segítségével állapítják meg az adott dokumentum számára legmegfelelőbbnek tartott tárgyszavakat, addig az automatikusan generált tárgyszavak kizárólag a vizsgált szöveg nyelvi formáját veszik figyelembe. Az automatikus eljárások általában olyan visszakeresési modellekben szerepelnek, amelyek a keresőkérdésre egy minden dokumentumot tartalmazó, ám relevancia szerint csökkenő találati halmazt készítenek, tehát az első találat áll a legközelebb a keresett kifejezéshez (Best-Match-Retrieval). Ezzel szemben az intellektuális módon készült indexeket

általában olyan rendszerek használják, amelyben csak azokat a dokumentumokat kapjuk találatul, amelyek pontosan tartalmazzák a keresőkifejezést (Exact-Match-Retrieval).

Az automatikus tartalmi feltárás módszerei

Statisztikai módszer

A statisztikai módszer kiinduló gondolata az, hogy minél gyakrabban fordul elő egy adott kifejezés egy szövegben, annál jellemzőbb annak tartalmára. Mivel nem minden kifejezés alkalmas indexelésre, ezért ezeket szelektálni, súlyozni kell.

Nyelvészeti módszerek

A számítógépes nyelvészen alapuló rendszerek az indexelő kifejezést a nyelv szabályai, morfológia és szintaktikai elemzések alapján választják ki. Kétféle eljárás különböztethető meg: a nyelvi szabályokra épülő, mely a nyelv szabályszerűségeit algoritmusok formájában fogalmazza meg, illetve a szótárra alapuló, mely szerint a nyelvészeti elemzés egy előre meghatározott szótár alapján történik. Mindkét eljárás sok karbantartást igényel.

Fogalomorientált eljárások

A fogalomorientált módszer a szavak jelentéséig, szemantikai szintjéig is eljut. Egy előre meghatározott szójegyzékkel összehasonlítva választja ki a szöveg jelentést hordozó szavait, melyekből a tárgyszavakat megalkotja. A többértelmű szavak egyértelműsítésére összekapcsolására a statisztikai és a számítógépes nyelvészet módszereit alkalmazza. Ehhez az eljáráshoz is sok háttér munka szükséges. A bemutatott módszereket általában egymással keverve szokták használni.

Az automatikus tartalmi feltárás értékelése

Az automatikus tartalmi feltárás eredményét vizsszakeresési teszttel, általában két mutató mentén értékelik ki. A *recall* azt adja meg, mennyire volt teljes körű a visszakeresés, azaz a találatként kapott releváns dokumentumok és a dokumentumgyűjteményben összességében található releváns dokumentumok közötti összefüggést. A *precision* érték a találatok pontosságát adja meg: a találatként kapott releváns dokumentumok, valamint az összes dokumentum viszonyát.

Az automatikus tartalmi feltárás tesztje a SOLIS adatbázisban

A cikk egy vizsgálatot mutat be, mely Krause¹ ún. rétegmodell (Schalenmodell) koncepciójából indul ki, miszerint a *SOLIS (Sozialwissenschaftliches Literaturinformationssystem)* társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztató rendszerben a tartalmi feltárás különböző szintjei, rétegei képzelhetők el, a legrelevánsabb szakirodalmat tartalmazó magtól kiindulva. A külső rétegben található kis relevanciájú adatok tartalmát a modell szerint automatizáltan érdemes feltárni. A cikk írója két tesztsorozatot futtatott le, melyek során az adatbázis adatait automatikusan indexelte, majd a kapott eredményeket összehasonlította az intellektuális módon megállapított tárgyszavakkal.

Az 1980-ban elindított SOLIS adatbázis 1945-ig visszamenőleg jegyzi a német nyelvterületen megjelent társadalomtudományi szakirodalom bibliográfiai adatait. A tartalomra egy rövid, esetenként a szerző által készített referátum, tárgyszavak, valamint a társadalomtudományi osztályozás utal. A tárgyszavak a társadalomtudományi tezauszából származnak, amely 2012-ben 8000 deszkriptort és 5000 nem deszkriptort tartalmazott.

A vizsgálat körülményei

A tesztek a *Recommind* cég által készített Mind-Server szoftverrel végezték, melyet automatikus tárgyszavazásra és osztályozásra fejlesztettek ki. A szoftver elsősorban a statisztikai módszert alkalmazza, amennyiben egy gyakorló korpusz alapján tanulja meg, hogy milyen valószínűséggel kap egy dokumentum bizonyos tárgyszót és jelzetet. Egyedül a szótövek megállapításánál alkalmazza a nyelvészeti módszert. A szoftver a tárgyszavakat csak a tezausz, illetve a társadalomtudományi osztályozás szótárából választhatja ki, így a fogalomorientált megközelítést is alkalmazza.

A szoftver alapját egy algoritmus képi, amely felismeri a visszatérő koncepciókat és témákat. A szoftver elmenti azt az információt, hogy egy kifejezés előfordult egy bizonyos dokumentumban, és felhasználja a további indexeléshez. Ez kiegészül azzal a valószínűséggel, ami megadja, hogy egy bizonyos kifejezés vagy dokumentum egy bizonyos témához vagy koncepcióhoz tartozik-e. Ezt a hozzátartozást a program másik fontos összetevő-

je, a Support Vector Machine egy vektortérben értelmezi.

A tesztekhez egy 280 dokumentumból álló korpuszt használtak.

Az első teszt sorozathoz az indexelő szoftvert az egész SOLIS adatbankon (kb. 360 000 tétel) „tanították be”. Itt nem volt megszabva, hogy a szoftver hány tárgyszót adhat egy dokumentumnak. Mivel így a *recall* érték a *precision*-hoz képest jóval magasabb lett, a pontosság javításának érdekében az adható deskriptorok számát 10 és 15 között határozták meg.

Míg az első teszt sorozat az egész adatbázisra nézve általános érvényű volt, a második folyamán a rétegmodellnek megfelelően az adatbázis központi és szélső területeit hasonlította össze. A pontosabb eredmények érdekében itt a teszthez kiválasztott tudományterületeken külön-külön tanították be a szoftvert. Így sokkal jobb *precision*-értékek születtek.

Eredmények

A tesztek kiértékeléseként megállapítható, hogy az automatikus indexelés sokkal jobb eredményeket hozott az adatbázis magjához tartozó területeken, mint a szélső rétegekben. Ez azonban adódhat a szélső rétegekhez tartozó tudományok szerkezetéből, illetve abból, hogy a kérdéses tudományterü-

leteken sokkal kevesebb gyakorló dokumentum állt rendelkezésre a szoftver betanításához.

Az adható deskriptorok számának korlátozása a visszakeresés pontosságát jelentősen megnövelte. Ez a tárgyszavazó munkáját is meggyorsítja, hiszen behatárolt mennyiségű javaslatot kell csak áttekintenie. Így mindenképpen javasolható egy határérték (cut-off level) beállítása.

Bár a szoftver szakterületenkénti betanításával lényegesen jobb eredmények születtek, a pontosság nem lett jobb annál, mint mikor az adható deskriptorok számát maximalizálták. Ezen kívül ebben az esetben az előkészítő folyamat jóval több energiát emésztett föl, mint amennyivel jobbak lettek a találatok, így a mindennapi gyakorlatban a lefuttatott tesztek alapján nehezen lenne alkalmazható.

Hivatkozás

¹ KRAUSE, Jürgen: Informationserschließung und –bereitstellung zwischen Deregulation, Kommerzialisierung und weltweiter Vernetzung – Schalenmodell. IZ-Arbeitsbericht Nr. 6, Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften. p. 24.

/KEMPF, Andreas Oskar: Automatische Inhaltserschließung in der Fachinformation. Eine Evaluation zur maschinellen Indexierung sozialwissenschaftlicher Forschungsliteratur. = Information, Wissenschaft & Praxis, 64. köt. 2–3. sz. 2013. p. 96–106./

(Némethné Szivi Zsófia)

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

*Barna Marianna
Berke Barnabásné
Drótos László
Dudás Anikó
Fonyó Istvánné
Kristóf Ibolya
Nemes Erzsébet
Némethné Szivi Zsófia
Preusser Katalin*

Köszönet érte!

Szerkesztőség